

BIBLIOTÉKA
SOCIÁLNÍCH A POLITICKÝCH NAUK.

ZA POMOCI
SPOLKU ČESKÝCH PRÁVNÍKŮ »VŠEHRD«

VYDÁVÁ
JOSEF PELCL.

SWAZEK 8.
G. TARDE:
ZÁKONY SOCIÁLNÍ.
NÁSTIN SOCIOLOGIE.

ZČEŠTIL DR. BŘETISLAV KALANDRA.

V PRAZE.
SPOLEČNÝM NÁKLADEM „ROZHLEDŮ“ A SPOLKU ČESKÝCH PRÁVNÍKŮ „VŠEHRD“.
1901.

Zákony sociální.

Nástin sociologie.

Napsal
G. TARDE.

Zčeštil
Dr. BŘETISLAV KALANDRA.

V PRAZE.
SPOLEČNÝM NÁKLADEM „ROZHLEDŮ“ A SPOLKU ČESKÝCH PRÁVNÍKŮ „VŠEHRD“.
1901.

PŘEDMLUVA.

Tímto malým svazkem, jenž zahrnuje obsah několika přednášek, konaných na volné koleji věd sociálních v říjnu r. 1897, pokusil jsem se podati netoliko přesný souhrn či kvintesenci svých tří hlavních děl všeobecné sociologie — *Zákony napodoby*, *Všeobecné protiklady a Logika sociální* — nýbrž i a to zvláště, vnitřní pouto, které je spojuje. Tato spojitost, jež snadno unikla čtenáři těchto knih, jest zde objasněna úvahami rázu všeobecnějšího. Jimi lze, zdá se mi, pojati s téhož hlediska tyto tři odděleně vydané části téže myšlenky, tato membra disjuncta téhož těla ideového. Snad se mi namítne, že jsem měl hned z počátku shrnouti v jeden systematický celek, co jsem rozdělil ve tři spisy. Avšak, mimo to, že se děl o více svazcích dnešní čtenář z důvodů dosti dobrých lekne, proč se unavovat těmito velkými, jednoduchými konstrukcemi, těmito úplnými stavbami? Když ti, kdož nás sledují, nemají nic rychlejšího na práci, než zbořit tyto budovy, by užili jich materiálu nebo si přisvojili oddělený pavilon, dlužno tím více sprostiti jich této námahy a nepodat jim svých myšlenek než v úryvcích. Leč pro potřebu

61835
OSTŘEDNÍ KNIHOVNA
FILOSOFICKÉ FAKULTY
UNIVERSITY J. E. PURKYNĚ
BRNO

3334-80

102

jednotlivých duchů, kteří si libují v rekonstrukci podaných úryvků, jako jiní si libují v tříštění podaných celků, není snad neúčelné roztroušeným částem díla připojit nárys, náčrtek, naznačující rozvrh celku, který by byl spisovatel rád provedl, kdyby byl cítil k tomu síly a odvahy. Tot důvod, proč vydán tento malý spisek.

G. T.

V měsíci dubnu 1898.

Ú V O D.

Procházíme museem historie, sleduje její pestré a bizarní obrazy, cestuje zeměmi národů, zcela se od sebe různících a měnících, pocituje povreční pozorovatel prvním dojmem, že se jevy života společenského vymykají veškeré formuli všeobecné, veškerému zákonu vědeckému, a že nárok založit sociologii, jest chimérou. Leč na první pastýře, jež pozorovali hvězdnaté nebe, na první zemědělece, kteří se pokusili uhádnout taje života rostlin, zajisté týmž způsobem účinkoval třpytný nelad nebes, mnohotvárnost jeho meteorů, bující rozmanitost tvarů rostlinných a živočišných, a myšlenka vysvětlit nebesa a les malým počtem poznatků logicky spjatých pod názvem astronomie a biologie, tato myšlenka, ač-li mohla jim zasvitnout, byla by v jich očích vrcholem přepjatosti. Není zajisté méně spletitosti, méně skutečně nepravidelnosti a zdánlivé rozmařilosti ve světě meteorů nebo ve vnitru panenského lesa, než v bludišti lidské historie.

Jak jsme tedy, vzdor této vířivé rozmanitosti poměrů nebeských a lesních, věci neživých a živých, dospěli tam, že jsme dali vzniknout a vzrůstat zárodku mechaniky a biologie? Jest nám velmi přesně rozlišovat tři podmínky, bychom jasně a dokonale mohli si představit, co máme vyrozumívati slovem podstatným a přídavným, tak často užívaným: věda a vědecký. — Zprvu jsme postřehli některé podobnosti u prostřed těchto rozmanitostí, některá opakování mezi těmito variacemi: periodické návraty těchže stavů nebes, těchže letních počasí, pravidelně opakováný běh věků, mládí, zralosti, stáří bytostí živých a rysy společné jedincům téže odrůdy. Není vědy individuálna co takového, není vědy než všeobecná, jinými slovy individuálna, pojatého co opakované či do nekonečna opakovatelné.

Věda jest řadou zjevně pozorovaných, pokud se opakuji: tím nemá být řečeno, že rozlišování není podstatným postupem vědeckého ducha. Rozlišovati i slučovati jest prací vědy; leč to neznamená než, že věc, již odlišujeme, jest typ přírodní, vzatý z určitého počtu jevů, a schopný i nekonečného opakování. Takový jest specifický typ, který objevujeme, který přesně označujeme, který by však zajímal vědce toliko co teratologická kuriosita, kdyby vyšlo na jevo, že je případem ojedinělým a na potomstvo nepřenosným.

Opakování znamená činnost uchovávací, jednoduché a elementární působení, prosté jakéhokoli tvoření, neboť původně reprodukuje výsledek příčiny, jak to ukazuje převod pohybu jednoho tělesa na jiné těleso nebo sdělení života bytostí žijící se zárodkem zrozeným z ní. Leč ne toliko reprodukce, i zničení jevů zajímá vědu. I jest věd, jakýmkoli oborem skutečnosti se zabývá, hledati, na druhém místě, protiklady, jež se tu vyskytují a jež jsou jemu vlastní: obírá se tedy rovnováhou sil a symetrií tvarů, bojem žijících organismů, zápasy všech bytostí.

Není to vším, není to ani podstatou věci. Dlužno především pozorovati přizpůsobení jevů, jejich vztahy společné, v pravdě tvůrčí produkce. Uchopit, rozvinout, vysvětlit tyto harmonie jest prací vědečnou; odhaluje je, sestaví posléze toto vyšší přizpůsobení, soulad svého systému pojmů a formulí s vnitřní koordinací skutečna.

Věda záleží tedy ve zkoumání jakéhokoli skutečna s hlediska trojího: s hlediska opakování, protikladu a přizpůsobení, jež ono zahrnuje a jež tolik variací, tolik dissymetrií a disharmonií zabraňuje zočit. Není vskutku vztah příčiny a účinku vlastním prvkem vědeckého poznávání. Kdyby jim byl, byla by nejdokonalejším vzorem vědy historie pragmatická, jež jest vždy seřetězením příčin a účinku, jež nás vždy poučuje, že jistá bitva nebo jisté povstání mělo určité následky. Avšak historie, jak víme, stává se vědou jen potud, pokud jsou stanoveny příčinné vztahy, jež s námi sděluje, vztahy mezi všeobecnou příčinou, opakovatelnou nebo v skutku se opakující, a všeobecným účinkem, rovněž se opakujícím nebo opakovatelným. — Na druhé straně nám matematika nikdy neukazuje příčinnosti, anť právě působí; když ji požaduje pod

jménem funkce, skrývá ji rovnici. Ale matematika je vzdor tomu vědou a dokonce prototypem vědy. Proč? protože v žádné jiné vědě není úplněji vymýšlena nepodobná a individuální stránka věci, nikde se tyto neopakují přesněji a určitěji a s protikladem symetričtějším. Velkým nedostatkem matematiky jest, že nevidí, či že špatně vidí přízpůsobení jevů. Odtud její nedostatečnost, tak živě pocítovaná filosofy a zvláště geometry, jako Descartem, Comtem, Cournotem.

Opakování, protiklady, přizpůsobení: to jsou, opakují, tři různé klíče, jichž věda užívá, aby otevřela taje vesmíru. Hledá především ne přesně příčiny, nýbrž zákony opakování, protikladu a přizpůsobení jevů. — Jsou to tři druhy zákonů, jež nesmíme smísit, které jsou však právě tak solidární jak různé: v biologii na př. snaha druhů rozmnožovat se dle progresu geometrické (zákon opakování), jest základem soutěže životní a výběru (zákon protikladu), a vznik individuálních variací, různých dovedností a harmonií individuálních rovněž jako korelace vzrůstu (zákon přizpůsobení*) jsou potřebny k jich funkci. — Leč z těchto tří zákonů jsou první a třetí mnohem důležitější druhého: první jest hlavním klíčem; třetí jemnější, připouští k pokladům nejskrytějším a nejvzácnějším; druhý, prostřední, a podržený, jaksi prostřední článek, zjevuje nám srážky a zápasy užitečnosti dočasné, nedlouhého trvání, určený znenáhla, byt nikdy úplně, zanikat a trátit se toliko částečně, jsa stále přetvořován a zmenšován.

Těmito úvahami bylo nám naznačiti, čím sociologie má být, chce-li zasloužit názvu vědy, a kterými cestami jest sociologům ji vésti, záleží-li jim na tom, by zaujala určité místo, jež jí patří. Nedospěje tam, jako všechny ostatní vědy, leč vědomě držíc své vlastní území opakování, své vlastní území protikladů, své vlastní území přizpůsobení, vesměs ji přesně vyznačující. Nepokročí, než snažíc se nahradit, jak to učinily před ní všechny ostatní

*) Uzáme, že Cuvier a přírodopysci jeho doby, zvláště jeho odpůrci Lamarck, hledali hlavně zákony přizpůsobení, kdežto Darwin a jeho žáci, evolucionisté, zvláště zkoumali zjevy životní s hlediska jejich opakování a jejich protikladů (zákon Malhusův a zákon soutěže životní), ač zajisté se zabývali též přizpůsobením životním, jež jest obzvláštní důležitostí.

vědy, nesprávná opakování správnými, nesprávné protiklady správnými, nesprávné harmonie správnými, a rovněž opakování, protiklady, harmonie správné, avšak neurčité, opakováními, protiklady, harmoniemi stále přesnějšími. — Postavmež se postupně na každé z těchto tří hledisek, bychom zjistili předně, zdali vývoj věd vůbec, sociologie zvláště, se konal, či se koná ve smyslu, který jsem právě nedokonale označil a jež označím přesněji; a posléze bychom určili zákony sociálního rozvoje se všech těchto hledisek.

HLAVA PRVNÍ.

Opakování jevů.

Představme si veliký předmět: hvězdnatou oblohu, moře, les, dav, město. Ze všech bodů tohoto předmětu prýští dojmy, jež zabavují smysly i divocha i vědce. Leč u tohoto vzbuzují ony mnohotvárné a inkoherentní vjemy pojmy logicky upravené, svazek vysvětlujících formulí. Jak se zpracovaly znenáhla tyto vjemy v pojmy a zákony? Jak se stalo poznávání těchto věcí víc a více vědeckým? Právil jsem, že se tak předně stalo tou měrou, kterou bylo odhalováno více podobností nebo byly postřehovány podobnosti podstatnější tam, kde dříve byly viděny podobnosti povrchní, zdánlivé a klamně. Všeobecně vzato, značí to, že jsme přešli od podobností a opakování spleťtých a složitých k podobnostem a opakováním podobnějším, tíže uchopitelným, avšak přesnějším, elementárním a nekonečně četným i nekonečně malým. — A teprve, když jsme postřehli tyto elementární podobnosti, mohou býti podobnosti vyšší, širší, složitější vysvětleny a uvedeny na pravou míru. — Tento pokrok se koná, kdykoli rozvedeme v kombinace podobností vlastnosti různé, jež byly považovány za *sui generis*. Tím nemá být řečeno, že věda pokračující, odstraňuje nebo i jen zmenšuje poměr vlastností fenomenálních, neopakovaných pohledů skutečna. Nikoli; před pronikavým zrakem pozorovatele se arci rozplývají vlastnosti široké, hrubé a makavé, leč ve prospěch vlastností hlubších a skrytějších, jež se stále do nekonečna množí, rovněž jako elementární jednotvárnosti.

Užijme toho při hvězdnaté obloze. Věda astronomická počala tehdy, kdy zahálčiví a zvědaví pastýři pozorovali periodičnost zdánlivých pohybů nebeských těles,

východ a západ hvězd, okružní cestu slunce a měsíce, jejich pravidelný postup a pravidelný návrat na obloze. Leč pak zdály se činit výjimku z tohoto všeobecného, jediného a velkolepého pohybu okružního jisté hvězdy: hvězdy bludné, oběžnice, jimž se připisoval oběh rozmarný, každým okamžikem jiný a lišící se od ostatních, až se postřehlo, že jest pravidelnost i v těchto odchylkách. Mimo to se myslilo, že jsou si vzájemně podobny všechny stálice, slunce i oběžnice, i hvězdy padající, a stanovil se pouze základný rozdíl mezi těmito a sluncem i měsícem, jež jediné byly pokládány za hvězdu vskutku zvláštní.

Nuže astronomie pokročila jednak, jakmile byla tato zdánlivá, ohromná a jediná rotace celého nebe nahrazena skutečnou nesčetnou mnohostí malých rotací vzájemně velmi se různících a nijak soudobých, z nichž však každá se do nekonečna opakuje; jednak jakmile zvláštnost slunce zmizela, nahrazena jsouc tíže pochopitelnou zvláštností každé hvězdy, slunce neviditelného systému, střediska světa oběžnic, obdobného víru našich planet.

Astronomie pokročila ještě více, když rozdíly těchto hvězdných gravitací, jejich všeobecnost bezvýjimečná nevylučovala nerovnost rychlosti, vzdálenosti, eliptičnosti atd., byly vyhlazeny zákonem Newtonovy přitažlivosti, jenž shrnul všechny tyto periodicity pohybů, od nejmenších k největším, od nejrychlejších k nejpomalejším, v neustálé a nepřetržité opakování faktu vždy téhož, přitažlivosti rostoucí velikosti hmoty a klesající čtvercem vzdálenosti. A bylo by ještě lépe, kdybychom vysvětlující tento fakt hypotésou odvážnou, stále zapuzovanou a stále se vracející, viděli zde účinek nárazů atomů etherických, nárazů způsobených záchvěvy atomů nepředstavitelné přesnosti a nepochopitelné mnohosti.

Nejsem tedy oprávněn říci, že astronomie vždy pracovala s podobnostmi a opakováními, a že její pokrok záležel v tom, že vycházela od podobností a opakování jedi-
ných či málo četných, velikých a očividných, a dospěla k nekonečnosti nekonečně malých podobností a opakování, reálných a elementárních, jež byvše objeveny, vysvětlily ony?

Lze-li z toho dovodit mimochodem, že obloha pozbyla svého rázu malebného v té míře, v jaké pokročila astro-

nomie? Nikoli! Předně dovedeme přesnějšími nástroji a přesnějšími badatelskými methodami rozlišovat mezi opakovanými gravitacemi hvězd mnohé rozdíly, dříve nepostřehnuté, a zdroje nových nálezu — jmenovitě Leverrierova. Pak se nebesa rozšiřovala dnem ze dne, a v jejich nesmírně vzrostlém rozměru více vynikly nerovnosti hvězd, skupin hvězd, nerovnosti co do objemu, rychlosti, co do zvláštností fyzikálních. Rozmanitosti útvarů mlhovin se znásobily, a když bylo možno spektroskopem, nevidanou to věcí, tak podivuhodně analysovat chemické složení těles nebeských, byly zjištěny mezi nimi rozdíly, z nichž lze odvodit hluboké rozdíly mezi bytostmi je obývajícími.

Konečně poznali jsme lépe geografiu hvězd nejbližších, a soudíme-li dle těchto na ostatní, jest nám míti za to — jestliže jsme studovali na př. kanály Marsovy — že každá z bezčetných oběžnic gravitujících nad našimi hlavami a pod našimi nohama je označena určitými událostmi, vlastním zeměvidem, místními zvláštnostmi, jež, jako u nás, udělují každému koutu půdy zvláštního pávabu a vtiskují beze vší pochyby lásku k rodné zemi v srdce svých obyvatelů, ať jsou jacíkoli.

Tot není vše, myslím, leč pravím to hezky zticha, obávaje se těžké výtky, že provozuji metafysiku. Myslím, že nelze vysvětlit nepodobnosti, o nichž jsem mluvil. — byt to bylo pouze nestejně umístění a rozmarné rozdělení hmoty vesmírem — hypotésou, velmi drahou chemikům, v této věci naprostým metafysikům, hypotésou atomických prvků úplně si podobných. Myslím, že domnělý zákon Spencerův o nestálosti homogena ničeho nevysvětluje a že následovně jediné lze nám vysvětlit rozkvět rozmanitostí bujících na povrchu jevů, připustíme-li v lůně věci vířivé množství živlů individuálně označených. V té míře tedy, v jaké se podobnosti celkové rozplynuly v podobnosti podrobné, přeměnily se rozdíly celkové, hrubé a snadno viditelné, v rozdíly podrobné a nekonečně jemné. A rovněž, jak podobnosti podrobná jediné mohou vysvětlit podobnosti celku, dovolují rozdíly podrobná, tyto elementární a neviditelné vlastnosti jediné vysvětlit rozdíly patrné a objemné, pitoreskní ráz vesmíru viditelného.

Tot týká se světa fyzického. Neméně světa životního. Postavmež se, jako prvotní člověk, v střed lesa. Jest tu

celá zvířena a celá květena jedné oblasti, i víme dnes, že zjevů tak nepodobné, poskytované těmito rostlinami a živočichy různými, se rozplynou, skutečně, v množství nekonečně malých faktů, shrnutých zákony biologie, ať animalní ať vegetální; obě se dnes směsují. Avšak z počátku, bylo zásadně rozlišováno, co dnes slučujeme, a mnoho věcí bylo slučováno, které my dnes rozlišujeme. Podobnosti a opakování postřehované, jimiž se živila rodící se věda organismů, byly povrchní a klamné; byly srovnávány rostliny, aniž byly příbuzny, jejich listí a vzezření si bylo neurčitě podobno, a byla vykopána propast mezi rostlinami téže rodiny, leč vzrůstu a tvaru velmi různého. Věda botanická pokročila, když poznala podřízenost znaků, z nichž nejdůležitější t. j. nejopakovanější a nejvýznačnější — jakoby provázené družinou jiných podobností — nebyly ony, jež nejvíce v oči bijí, nýbrž naopak nejskrytější, nejnepatrnější, totiž ony, jež vyplývají z ústrojí pohlavních, na př. malý počet nebo úplný nedostatek děloh.

A biologie, synthese zoologie a botaniky, zrodila se toho dne, kdy ukázala theorie buněčná, že jak u živočichů, tak u rostlin, živlem nekonečně opakováním jest buňka. Nejprve buňka vaječná, pak všechny ostatní z ní vznikající, — a že elementárním zjevem životním jest nekonečné opakování způsobu výživy a činnosti, vzrůstu a bujení každé buňky, jež přijala dědičtím a jež věrně přenáší na své potomstvo. Tato shodnost s předky, již nazýváme zvykem či dědičností — řekněm jedním slovem dědičností, ježto zvyk jest dědičností vnitřní, jako jest dědičností zvykem toliko na venek promítnutým — jest vlastní životní formou opakování, jako pohyb vlnivý, či všeobecně, pohyb periodický jest jeho formou fyzikální, jako napodobení jest jeho formou sociální.

Jak tedy vidíme, pokrok vědy o bytostech živých zbořil znenáhla mezi nimi všechny ohrady se stanoviska jejich podobností a opakování, a nahradil i tu, podobnosti hrubé a očividné, rozsáhlé a málo četné, podobnostmi velice přesnými, nesčetnými a nekonečně malými, jež jedině odůvodňují ostatní. Leč, touže dobou, objevily se mnohotvárné různosti a nevynikla více pouze individuální zvláštnost každého organismu, nýbrž byli jsme přinuceni uznat i zvláštnosti buněčné, hlavně vaječné: neboť jest něco zdán-

livě podobnějšího než dvě vaječné buňky, a jest něco skutečně rozmanitějšího než jejich obsah? Když bylo pokusy dokázáno, že Darwinem a Lamarckem podané výklady o vzniku druhů — jejich příbuznost, descendenci i evoluci nelze popřít — jsou nedostatečné, jest nám doznat, že pravá příčina druhů jest tajemstvím buněk, výtvozem kteréhokoli vajíčka prvotního obzvláště plodného.

Nuže, tvrdím, jestli si nyní představíme město, dav, voj. místo lesa nebo oblohy, lze úvah předchozích užítí ve vědě sociální, jako v astronomii a biologii. I zde jsme přešli od zobecnění ukvapeného, založeného na analogiích klamných a umělých, velkolepých a zdánlivých k sevšeobecnování, opřenému o množství malých faktů podobných, podobnosti poměrně jasné a přesné.

Již dlouho tomu co sociologie pracuje na svém vývoji. Poprvé zažvatlala tehdy, kdy ze zmatku a bludiště společenských faktů, byla skutečně či domněle vybavena jakási občasnost a pravidelnost. Prvním sociologickým tápáním byla již ona antická koncepce velkého roku cyklického, po jehož uplynutí se vše i v světě sociálním, i v přírodě týmž pořadem obnovilo. Po tomto nesprávném a jediném opakování celku, znovu pojatém chimérickým talentem Platonovým, následovala opakování podrobná, mnohdy správná, leč vždy velice vratká a nesnadno chopitelná, jež formuloval Aristoteles ve své „Politice“, ježto stává ještě cosi povrchnějšího a méně hlubšího v životě sociálním, sled forem vládních. Tehdáž zdržena, začala evoluce sociologie ab ovo v době moderní. „Ricorsi“ Vicovy jsou obnovou a výkrojem antických cyklů, rázu méně chimérického; tato thesa, rovněž jako Montesquieuova v domnělé podobnosti osvět vzniklých pod stejným podnebím, jsou dva dobré příklady opakování a podobností povrchních a zdánlivých, jimiž se bylo živit sociální vědě, nežli nalezla pokrmu podstatnějšího. Chateaubriand rozvinul v svém „essai sur les révolutions“ dlouhou paralelu mezi revolucí anglickou a francouzskou a bavil se nejpovrchnějším srovnáváním. Jiní zakládali velké nároky theoretické na planých analogiích stanovených mezi duchem punickým a anglickým, mezi panstvím římským a anglickým... Tato snaha shrnout fakty sociální ve formule vývoje, jež nutily je opakovat se jako celek s obměnami malichernými, byla

až do nynější doby v nadhledem sociologie, ať již v přesnější formě Hegelových řad triád, ať ve formě evolucionistů soudobých. Formě to ještě vědeckější, ještě přesnější a méně pravdy vzdálené. Tito stanovili ohledně přeměn práva, jmenovitě rodinného a majetkového režimu, — ohledně přeměn řeči, náboženství, průmyslu, umění — zákony všeobecné, do jisté míry přesné, jež přinucovaly společnost, pod těmito různými vzhlady, kráčet v před a zase se vracetí týmiž stezkami postupných fází, libovolně vytknutých. Bylo nutno poznat, že tato domnělá pravidla jsou rozhladána výjimkami, a že vývoj jazykový, právní, náboženský, politický, hospodářský, umělecký, mravnostní se nebere jedinou cestou, nýbrž sítí stezek s nesčetnými křížovatkami.

Na štěstí skryté a stranou od tohoto strojeného zobenování, snažili se skromnější pracovníci s větším úspěchem, naznačit mnohem dokonalejší zákony podrobnosti. Byli to hlavně jazykozpytci, mythologové, národní hospodáři. Tito odborníci sociologičtí postrehli četné zajímavé vztahy mezi fakty následnými a provázecími, vztahy, jež se každým okamžikem obnovovaly v mezích malého území, které studovali: v Blahobytnu národů Adama Smitha a v Bopporě Srovnávací gramatické jazyků indoevropských, nebo v díle Dietzově — cituji pouze tyto tři spisy — nalézáme množství pozorování tohoto druhu, jimiž se vyjadřuje podobnost nesčetných výkonů lidských co do výslovnosti jistých souhlásek a samohlásek, koupí a prodeje, výroby a spotřeby jistých předmětů atd. Jest pravda, že z těchto podobností, jakmile se jazykozpytci či hospodáři pokusili je formulovat v zákony, vyplynuly zákony nedokonalé, platné toliko pro většinu případů, leč stalo se tak proto, že badatelé spěchali je dříve vyhlásit, než vyvodili z lůna částečných pravd, pravdu v skutku všeobecnou, již ony v sobě uzavírají, elementární fakt sociální, jež sociologie nejasně sleduje a jehož jest jí se chopit a rozvinout.

Nuže, často pocítujeme, že jest nám všeobecné vysvětlení těchto zákonů a lži-zákonů hospodářských, lingvistických, mythologických a jiných, zádati na psychologii. Nikdo to tak mocně a jasně nepochopil jako Stuart Mill. Na konci své „Logiky“ pojímá sociologii co použitou psychologií. Na neštěstí nepodal zcela přesně své myšlenky a

psychologie, k níž se obrátil o klíč jevů sociálních, byla psychologií toliko individuální, jež pozoruje vnitřní vztahy dojmů a představ v lůně téhož mozku a jež se domnívá, že vše v jejím oboru lze vysvětlit zákony asociace těchto vnitřních kroků. Takto pochopena, stala se sociologie jakýmsi anglickým associanismem zveličeným a na venek promítnutým a pozbyla svého zvláštního postavení. Nikoli výhradně a jediné u této intracerebrální psychologie, nýbrž především u psychologie intercerebrální, jež zkoumá, jak vznikají vědomé vztahy mezi několika osobami, a hlavně mezi osobami dvěma, jest nám hledati elementární fakt sociální, jehož mnohotvárné seskupení a seřazení tvoří jevy takřka jednoduché, předměty jednotlivých věd sociálních. Styk jednoho ducha s druhým jest, v skutku, v životě obou událostí úplně zvláštní, jež se živě odlišuje od celku jich styků s ostatním vesmírem a dává vznikat stavům duše zcela netušeným, nejméně vysvětleným psychologií fyziologickou.*)

Tento vztah podnětu k předmětu, jenž sám jest podnětem, není vjemem, jež se nijak nepodobá věci pojmuté a jež opravňuje idealistického skeptika pochybovat o skutečnosti její, nýbrž počátkem věci pocítující, chtěním věci chtěcí, vírou ve věc věřící, osobu, slovo, kde osoba vníma-

*) Zkušenosti, jichž jsme nabýli o suggestci hypnotické a o suggestci v bdění, nashromáždily bohaté materiály pro budoucí konstrukci psychologie intercerebrální. Dovoluji si čtenáře odkázat na pokusy, při nichž jsem užil této psychologie, dosud embryonální, ve všech svých dílech a hlavně v kapitole svých „Zákonů nápodoby“ (1890) nadepsané „Co jest společnost?“ jež vyšla již v listopadu r. 1884 v „Revue philosophique“ na některých stranách své „Filosofie trestní“ (1890) jeduajících o tvoření se davů zločinných (kapitola o zločinu str. 324. a násl., I. vyd.), v mé rozpravě nadepsané „Zločiny davů“, diskutované na kongresu kriminální antropologie v Bruselu v srpnu r. 1892, a v článku uveřejněném v „Revue des Deux Mondes“ v prosinci r. 1893, nadepsaném „Davy a sekty.“ Tyto dvě studie jsou beze změny otisknuty v mých „Sociologických črtách a statích“ 1895 (Storck & Masson, Paříž-Lyon). Mimochodem podotýkám, že věty „Trestní filosofie“, nahofe citované, a asi také kapitola rovněž citovaná v „Zákoněch nápodoby“, jež jest toliko závěrem oněch, zahrnuje v podstatě a velice přesně výklad jevů davů, jenž byl později rozvinut ve dvou jiných studiích, a jenž byl podán dříve v zajímavých pracích vydaných v cizině a ve Francii o psychologii davů. Nechej tím zmenšovat jich zásluhu, toliko odpovědět na jisté insinuače, jichž nesprávnost jsem ostatně dokázal.

jící se zrcadlí, a již by nemohla popírat aniž by popírala sama sebe. Tato uvědomělost uvědomělosti jest ono „incussum quid“ hledané Descartem, jež mu individuální já nemohlo podat. Ostatně tento zvláštní poměr není fysickým popudem přijatým nebo daným, převodem síly hybné z podmětu na předmět bezduchý či naopak, dle toho, jedná-li se o stav činný či trpný, nýbrž přenosem věci vniterní, duševní, jež přechází z jednoho podmětu na druhý, aniž — věc to podivuhodná — se pro první ztratí nebo zmenší. A co může býti tedy takto přeneseno z duše na duši jejími vztahy psychologickými? Jsou to jich počítky, jich citové stavy? Ne, ty jsou podstatně nesdělitelné. Vše, co tyto dva podměty mohou sobě sdělit, jsouce si toho vědomy, cítíce se tím sjednocenějšími a podobnějšími, jsou jich poznatky a jich chtění, jich závěry a úmysly, formy, jež mohou zůstat týmiž vzdor rozdílu jich obsahu, výtvory duševní tvorby, jež se skoro indiferentně obírá kterýmikoli znaky citovými. Také se patrně neliší, přecházejíc z ducha typu visuelního na ducha typu akustického nebo motorického, tak že představy geometrické člověka od narození slepého jsou přesně tytéž jako geometrií vidoucích, a že válečný plán sdělený generálem povahy nevrle a melancholické s generálem letory živé a sanguinické nebo flegmatické a lhostejné, přece jest úplně týmiž: stačí, byl-li konán touže řadou operací, a na druhé straně byl-li chtěn jimi stejně silnou žádostí, bez ohledu na způsob cítění úplně speciální, úplně individuální, jenž povzbuzuje každého z nich čehosi žádati. Energie psychické tendence, dychtivosti duševní, již nazývám žádostí, jako energie intelektuelního chápání, duševní přilnavosti a sevrěnosti, již nazývám vírou, jest proudem homogenním a nepřetržitým, který různě zbarven individuální vnímavostí plyne stále týž, brzo rozdělen, roztržěn, brzo soustředěn, a který se přenáší beze změny s osoby na osobu, s vjemu na vjem.

Pravil-li jsem, že každá pravá věda se snaží zaujmout vlastní území elementárních opakování, nesčetných a nekonečně malých, chci tím říci, že každá pravá věda spočívá na kvalitách jí vlastních. Kvantita jest ve skutečnosti možností nekonečných řad podobností a opakování nekonečně malých. Z toho důvodu jsem si dovilil jinde setrvati na

kvantitativní povaze dvou energií duševních, které, jako dvě rozblhající se řeky, obtékají vratkého dvojníka našeho já, jeho činnost rozumovou a jeho činnost volní. Popíráme-li tuto povahu, prohlašujeme sociologii za nemožnou. Leč nemůžeme ji popířiti, a neodpíráti dané zřejmosti, a důkazem, že kvantity, o něž se jedná, jsou speciálně sociální, jest fakt, že jich podstata kvantitativní vynikne tím lépe, že s tím živější jasností uchvátí ducha, pozorujeme-li je v rozsáhlých davech, ve tvaru obecné víry a vášni, tradičního přesvědčení a ustálených zvyklostí, spojujících četné skupiny osob. Čím více celek roste, tím snáze lze stoupání a klesání mínění, to jest víry a vůle národní, kladné či záporné, vzhledem k určitému předmětu — stoupání a klesání ve smyslu bursovním — měřiti a srovnávati s pohyby teploty nebo tlaku vzduchového nebo živé síly vodopádu. Proto také statistika se tím snáze vyvíjí, čím více státy vzrůstají; statistika, jejímž vlastním předmětem jest hledat a vymotat právě kvantitativní zbludště faktů sociálních a jež tím spíše dospěje k cíli, čím bedlivěji a důkladněji měří sčítáním lidských výkonů masy věr a žádostí. Statistika bursovních cen vyjadřuje změny veřejné důvěry v úspěch těch či oněch podniků, solvenci těch či oněch států-dlužníků, a změny žádosti veřejné, zájmu veřejného, ukojených oněmi půjčkami a podniky. Statistika průmyslová nebo zemědělská vyjadřuje důležitost všeobecných potřeb, jež vyžadují výroby těch či oněch předmětů nebo domnělou vhodnost prostředků užitých k jich ukojení. Statistika soudní jest zajímavá toliko tím, že zaznamenávajíce procesy a zločiny, dává nám čísta mezi řádky každoroční vzrůst nebo úbytek poměru veřejných žádostí projevených v procesech a zločinech, na příklad touhy po rozvodu nebo náklonnosti k zlodějství, a poměru obecných nadějí co do určitých procesů i zločinů. Ano i statistika obyvatelstva, jež, pokud je sociologickou — neboť v jiných vzhledech jest pouze biologickou a jedná o propagaci ducha a současně o trvání a pokrocích sociálních institucí — vyjadřuje vzrůst nebo úbytek snahy po otcovství a mateřství, po manželství, rovněž jako všeobecného přesvědčení o štěstí manželském a rodinném.

Avšak za jakých podmínek mohou býti správně sečteny síly víry a žádosti, nahromaděné v různých individuích? Tehdy, kdy mají stejný předmět, kdy se vztahují

k téže představě, k témuž výkonu. Leč jak se vyvinula tato konvergence směrů, jež činí energie individuální způsobilými utvořit celek sociální? Samovolně, nahodilým střetnutím či jakýmsi souladem předem stanoveným? Nikoli, toliko snad ve velice řídkých pádech, a i tyto patrně výjimky by potvrdily pravidlo, když bylo času je prozkoumat. Tato podrobná stejnotvárnost duchů a vůlí, jež tvoří základ života sociálního i v dobách nejpohnutějších, tato soudobost tolikerých přesných představ, záměrů a prostředků, ve všech duších a ve všech vřích téže společnosti v určitém okamžiku, jest tvrdím, účinkem, ne dědičnosti organické, jež dala se zrodit lidem vzájemně si podobným, ne totožnosti geografického prostředí, jež skýtá schopnostem téměř podobným zdroje skoro stejné, nýbrž spíše suggestivní napodoby, jež vycházejíce z prvotního původce představy či konu, šíří příklad dál a dál. Potřeby organické, tendence duševní, existují v nás toliko co schopnosti uskutečnitelné ve tvarech nejrozličnějších vzdor své původní neurčité podobnosti; a volbu jedné z těchto možných realizací určuje popud z prvotního původce, jež byl ostatními napodoben.

Vraťme se k elementární dvojici sociální, o níž jsem právě mluvil, dvojici ne muže a ženy vzájemně se milujících — tato dvojice, pokud je pohlavní, jest čistě vitální — nýbrž k dvojici osob kteréhokoli pohlaví, z nichž jedna působí duševně na druhou. Tvrdím, že vztah těchto dvou osob jest jediným a potřebným prvkem života sociálního, a že záleží původně vždy v napodobení jedné druhou. Dlužno však dobře to pochopit, abychom unikli planým a povrchním námitkám. Nikdo nebude popírat, že, jakmile se účastníme života sociálního, ať mluvíme, ať konáme, ať myslíme cokoli, se vzájemně napodobíme každým okamžikem, ač-li, což se zřídka stává, nezahajujeme novoty; mimo to lze dokázat, že naše novoty jsou větším dílem kombinace příkladů dřívějších a že zůstanou cizí životu sociálnímu, nejsou-li napodobeny. Neřeknete slova, která by nebyla reprodukcí, nyní nevědomou, z počátku však vědomou a chtěnou, slovních artikulací sahajících k dávno době, s přízvukem vlastním vašemu okolí; nevykonáte ani jediného obřadu náboženského, nepolíbite kříže, svatého obrazu, nepomodlite se, aniž byste neobnovovali posuňky a formule tradicionální, to jest utvořené napodobením předků; nevyplníte kteréhokoli vojenského a ob-

čanského rozkazu, nevykonáte kteréhokoli výkonu svého řemesla, jemuž byste se byli nenaučili a jímž byste nenapodovali živý vzor: jste-li malíři, neučíníte ani jediného tahu štětcem, jste-li básníky, nenapíšete ani jednoho verše, jenž by se neshodoval se zvyky či s prosodií vaší školy, a vaše původnost jest sdělána z nahromaděných všedností a směřuje k tomu stát se sama všední.

Nuže stálý znak jakéhokoli faktu sociálního jest napodobivost. A tento znak jest výlučně vlastní faktům sociálním. V této věci mi bylo však p. Giddingsem — jenž ostatně s podivuhodným nadáním často zaujal mé stanovisko sociologické — učiněna zdánlivá výtka; napodobivost sociologické — učiněna zdánlivá výtku; napodobivost sociologické, praví G., jedna společnost druhou, i mezi nepochybně, vypůjčujeme si zbroj, válečné úklady, tajemství řemesla. Pole napodobivosti přesahuje pole sociálnosti a nemůže býti jejím znakem.* Avšak podivil jsem se námitce se strany autora, jenž považuje zápas mezi společnostmi za mocného činitele jejich další socialisace, jejich spojení v společnost širší, vzniklou boji samými. A vskutku, nesměřují sočiví a nepřátelští národové k vzájemnému splynutí v té míře, v jaké přízpusobují vzájemně své instituce? Jest tedy jisto, že netoliko mezi individui již sdruženými každý nový

*) Můžeme říci, chápajíc slovo „napodobna“ ve smyslu velice širokém, jaký mu udílí v díle nedávno vyšlém a již slavném, v „Duševním vývinu dítěte“ p. Baldwin, profesor psychologie na princepské universitě (ve Spoj. Státech sev.-amer.) že napodobna jest faktem základním netoliko života sociálního a duševního, nýbrž i organického, kde jest podmínkou zvyku a dědičnosti. Leč, přesně vzato, věta tohoto jemného psychologa neodpovídá nikterak mému tvrzení, nýbrž jest jeho ilustrací a potvrzením velice překvapujícím. Napodobení člověka člověkem, jak mu já rozumím, jest následkem napodobení dějů v těmž člověku, napodobením vnitřním, jež jsem již nazval zvykem, a jež se zřejmě vyznačuje znaky dosti jasnými, bychom jejich nesměšovali. P. Baldwin, jenž jest především psychofysiologem, vysvětluje velmi dobře organickou a duševní genesi napodobení, a jeho úloha končí přesně okamžikem, kdy začíná úloha psychosociologa. Škoda, že jeho spis nepředcházela můj o „Zákonech napodoby“, který by byl jeho analýsami velice získal. Ostatně tyto mne nijak nepohlnou k tomu, bych opravil zákony a úvahy prohlášené v mém díle.

Každým způsobem, jeho kniha jest nejlepší odpovědí, již mohu dát těm, kteří mi vytýkali, že jsem příliš rozšířil smysl slova „napodobna“. P. Baldwin, dokázal, že lze jej ještě více rozšířit. Při korektuře se právě dovidám, že p. Baldwin právě použil svých ideí v sociologii a že samostatně, spontánně dospěl k názoru velmi analogickému tomu, který jsem vyvinul ve svých „Zákonech napodoby“.

akt nápodoby směřuje k zachování a sesílení pouta sociálního, nýbrž že i mezi individui dosud nesdruženými připravuje sdružení příštích dob, to jest, že již tká neviditelnými nitěmi pouto v brzku zřejmé.

U jiných námitek, jež mi byly činěny, se nezastávám, ježto vesměs vzešly z naprostého nepochopení mých myšlenek. Zpozoruje to každý, kdo se postaví na mé stanovisko. Poukazují v té příčině na svá díla.

Leč nestačí znát tento napodobivý rys každého jevu sociálního. Pravím dále, že na počátku existoval tento vztah nápodoby ne mezi individuem a nespořádaným davem lidí, jako často později, nýbrž toliko mezi dvěma individui, z nichž jedno, dítě, se rodí k životu sociálnímu a druhé, dospělé individuum, již delší dobu socialisované, mu slouží individuálním vzorem. Pokračující životem spravujeme se často vzory kolektivními a neosobními, a i pravidelně nevědomými; avšak nežli mluvíme, myslíme, jednáme tak, jak se mluví, jak se myslí, jak se jedná v našem prostředí, začali jsme mluvit, myslit, jednat tak, jak „on“ nebo „ona“ mluví, myslí, jedná. A tento „on“ a tato „ona“ jest ten či onen člen naší rodiny. Za oním neosobním, neznámým podmětem najdeme, hledáme-li pozorně, určitý počet známých osob, jež se rozmnožily a smísily. — Ač toto rozlišování jest tak jednoduché, bylo přeci opomenuto těmi, již v kterékoli instituci a v kterémkoli díle sociálním odvírají individuální iniciativě úlohu tvůrčí a myslí, že něco významného praví, prohlašují-li, na příklad, že řeči a náboženství jsou díly kolektivními, že davy, davy bez náčelníka utvořily řečtinu, sanskrit, hebrejštinu, buddhismus, křesťanství, a že donucovacím vlivem kolektivity na individuum malé či velké, vždy utvářované a podřizované, nikoli suggestivním a nákažlivým vlivem vybraných individui na kolektivitu, lze vysvětliti utváření a přetvořování společnosti. Ve skutečnosti jsou podobné výklady klamné, a jich původci nepostřehují, že žádajíce takto sílu kolektivní, podobnost milionů lidí v jistých vztazích, vyhýbají se obtíži větší, otázce, jak mohla vzniknout tato všeobecná assimilace. Na to můžeme přesně odpovědět provádějíce rozbor až k bodu, k němuž jsem jej dovedl já, až k intercerebrálnímu vztahu dvou duchů, k jich vzájemnému reflexu, a toliko tím způsobem můžeme vysvětliti tyto čá-

stečné souhlasnosti, tyto stejné tužby srdcí, tuto pospolitost duchů, jež jednou utvořeny a tradicí, nápodoběním předků na potomky přenášeny; působí na individuum tlakem tak často tyrannickým, ještě častěji blahodárným.*) Jest se tudíž sociologovi obírat tímto vztahem, jako se astronom obírá vztahem dvou těles přitahujících a přitahovaných: v něm jest mu hledat klíč k mysteriu sociálnímu, formulí jistých zákonů jednoduchých, obecně správných jež lze rozvinouti uprostřed chaosu historie a života lidského.

Poznamenávám pro tento okamžik, že sociologie takto pojatá, liší se od starých pojetí, vládnoucích pod tímto jménem, jako se liší astronomie dnešní od astronomie Řeků nebo biologie vzniklá teorií buněčnou od přírodopisu dřívějších dob.***) Jinými slovy: spočívá na podobnostech a opakováních elementárních a správných, nekonečně četných a srovnávaně přesných, jimiž byly nabrzeny — první to krok vědecké práce — analogie nesprávné, neurčité, klamné a nečetné. — A připojuji hned, jestliže podobnost společností se rozšířila a prohloubila tímto nabrzením, změnila se neméně jich rozdílnost. Dlužno beze vší pochyby se vzdát, pro příště, oněch umělých rozdílností, jež „filosofie dějin“ stanovila mezi národy za sebou následujícími, jaksi velkolepými osobnostmi těloz ohromného dramatu, kde každý měl svou úlohu určenou. Není tedy na dále dovoleno, chápat tento tak zneužívaný výraz „duch národa nebo plemena“, „duch řečí“, „duch náboženství“, jak ho chápali někteří z našich předchůdců, i Renan a Taine. Těmto duchům kolektivním, bytostem a modlám metafysickým, byla udělena imaginární vlastnost, ostatně špatně definovaná; byly jim připisovány jisté predisposice,

*) Nesmíme opomenout poznamenati, že je tomu stále tak od chvíle, kdy vstupujeme v život sociální. Dítě, jež se obrací k druhému jako květ k slunci, podlehe často spíše přitažlivosti než nátlaku rodinného prostředí. A po celý svůj život bude tak dychtivě následovat příklady.

**) Toto pojetí jest celkem skoro opak pojetí evolucionistu unilinéárních a i p. Durkheima: místo abych vysvětloval vše domnělým předpisem zákona vývoje, jenž přinucuje jevy celku obnovovat se, opakoval se totožně v určitém pořadí, tedy místo abych vysvětloval malé velkým, podrobnosti celkem, vysvětluji podrobnosti celku nahromaděním malých konů elementárních, velké malým, celek podrobnostmi. Toto nazírání způsobí v sociologii touž přeměnu jakou zřídilo v matematice zavedení analýzy infinitesimální.

takřka nepřekonatelné, vůči určitým typům grammatickým, pojetím náboženským, tvarům vládním; a zase naopak podkládala se jim jistá nevnímavost vůči pojetím a institucím vypůjčeným od těch či oněch soupeřů. Duch semitský n. př. byl považován za úplně nepřístupný polytheismu, analytickému systému moderních řečí, vládě parlamentární; duch řecký monotheismu, duch čínský a japonský všem našim institucím a pojetím evropským . . . Vzpíraly-li se fakty této ontologické teorii, byly mučením přinuceny ji vyznat; bylo by neúčelné upozornit tyto theoretiky, jak hluboce se propagací změnila proselytská náboženství, řečí, instituce, n. př. porota, proniklé daleko za hranice původního rodu a plemena, vzdor nepřekonatelným překážkám, jež duch jiných národů a jiných plemen jim by byl musil položit. Odpověděli, ujmouce se opět oné idey, tím že rozlišovali aspoň plemena ušlechtilá a vynalézavá, jediné opatřená privileji vynalézavosti a schopnosti propagovat vynálezy, a plemena zrozená k služebnosti, beze všeho pochopení řečí, náboženství, ideí, jež si v skutku nebo zdánlivě byla vypůjčila od prvých. Mimo to byla popírána možnost, že by tento výbojný proselytismus jedné osvěty vůči jiným, jednoho ducha národního vůči jiným mohl překročit jisté hranice a jmenovitě zevropštit Čínu a Japonsko. Pokud se týče tohoto jest opak dokázán, a i říší středu se tak v brzkou stane.

Posléze nebudeme se moci ubránit zřejmosti a nedoznat, že duch národa a plemena není činitelem vládnoucím a vyšším duchů individuálních, jež jsou považováni za jeho odnože a projevy pomíjející, nýbrž že jest toliko pohodlnou etiketou, anonymní syntesí těchto vlastností osobních, jediné pravdivých, jediné působivých a každým okamžikem účinkujících, nesčetných, které následkem nepřetržitých výpůjček a plodné výměny příkladů se společností sousedními v lůně každé společnosti neustále kvasí. Duch kolektivní, neosobní, je tedy funkcí a ne činitelem duchů individuálních nekonečně četných; jest složitou fotografií, nemusí býti maskou. A za jisté neubude sociální malebnosti, jež dovede upoutati dějepisce-umělce, jestliže v této spíše osvětlené než rozptýlené fantasmagorii některých velkých herečů historických, neurčitě charakterisovaných, nazvaných Egyptem, Římem, Athenami atd., uvidíme hemžiti se novotářské individuality každou

sui generis, označenou svou vlastní, rozdílnou pečeti, poznatelnou mezi tisíci.

Mohu tedy ještě jednou uzavřít, že zavedše toto hledisko sociologické, učinili jsme přesně totéž, co činí všechny ostatní vědy pokračující, že jsme nahradili podrobností a rozdíly nesprávné a nejisté, nečetné, podobnostmi nesčíslnými a rozdíly pravými a přesnými; což jest dvojím prospěchem pro umělce a učenice a především pro filosofa, jenž, nechce-li býti něčím rozdílným, musí být syntesí obou. ---

Ještě několik poznámek. Dlouho před tím, než byl odkryt elementární fakt astronomický, přitažlivost dle Newtonova zákona, či aspoň gravitace elliptické, existovaly heterogenní nauky astronomické, nauka o měsíci, selenologie, nauka o slunci, heliologie atd., ale nikoli astronomie. Dlouho před tím, než byl odkryt elementární fakt chemický (affinita, kombinace v určitém poměru) existovaly nauky lučebné, lučby speciální, lučby železa, cínu, mědi, atd., ale nikoli lučba. Dlouho před tím, než byl odkryt podstatný fakt fyzický, vlnivé sdělení pohybu molekulárního, existovaly nauky fyzické, optika, akustika, thermologie, elektrolgie, ale nikoli fyzika. Fyzika stala se fysiko-chemií, věden veškeré přírody neorganické, jakmile byla poznána možnost, vše vysvětlit základními zákony mechaniky, to jest, jakmile jsme se domnívali, že jsme odkryli elementární fakt neorganický, reakci stejnou a protivnou akci, zachování energie, redukci všech sil ve formy pohybu, mechanický ekvivalent tepla, elektriny, světla atd. Konečně než byly odkryty mezi živočichy a rostlinami analogie pokud se týče reprodukce, neexistovala botanika a zoologie, nýbrž nauky botanické a zoologické, tj. hippologie, kynologie atd. Leč objevení podobností, o něž se jedná, podalo toliko částečnou jednotnost všech těchto rozptýlených věd, těchto membra disjuncta budoucí biologie. Biologie vznikla v pravdě teprve, když theorie buněčná objevila, elementární fakt životní, funkci buňky, (či prvku histologického) a její bujení, opakované buňkou vaječnou, takže výživa a rozmnožování jsou pozorovány pod jedním zorným úhlem.

Nuže, nyní se jedná podobně o to, na místě věd sociálních utvořit vědu sociální. Vskutku existovaly vědy sociální, aspoň v nárysu, počátky vědy politické, lingvistické,

mythologie srovnávací, esthetiky, morálky a dost pokročilé nár. hospodářství dlouho před zárodkem sociologie. Sociologie předpokládá elementární fakt sociální. Předpokládala ho tím více, že ještě než jej objevila — snad, že jí bil do očí (budiž mi prominut tento výraz) — o něm snila, si jej představovala ve formě planých a imaginérních podobností, jež stíní kolébku všech věd, a domýšlela si, že pronesla věc neobyčejně instruktivní, chápajíc společnost co velký organism, individuum (či dle jiných rodinu), co buňku sociální, a všechnu formu činnosti sociální co funkci jaksi buněčnou. Snažil jsem se velice s většinou sociologů sprostít rodící se vědu tohoto zastínujícího pojetí. Leč ještě slovo o tomto předmětu.

Vědecké poznávání cítí tak velice potřebu opřít se především o podobnosti a opakování, že nemá-li jich v ruce, tvoří, opakuje, imaginérní, očekávající pravých; a s tohoto stanoviska dlužno zařadit známou metaforu sociálního organismu mezi mnohé jiné koncepce symbolické, téže pomíjející užitečnosti. Na počátku každé vědy, rovněž jako každé literatury hrála allegorie nesmírnou úlohu. V mathematice známe allegorické sny Pythagora a Platona před společným zobecňováním Archimedovým. Astrologie a magie, první začátky astronomie a chemie, jsou založeny na požadavku všeobecné allegorie více než na požadavku všeobecné analogie; připouštějí shodu předurčenou mezi postavením jistých oběžnic a osudem jistých lidí, shodu mezi akcí domnělou a skutečnou, mezi podstatou chemické látky a podstatou tělesa nebeského, dle něhož je nazvána atd. Připomeňme si symbolickou povahu primitivních procedur, vlivů zákona v římském právu, dávném to tápání vědy právnícké. Zaznamenejme též — ježto theologie byla rovněž vědou našich předků, jako jurisprudence — zneužívání přeneseného smyslu, připisovaného biblickým povídkám nejstaršími theologi, jež viděli v historii Jakubově anticipovanou kopii historie Kristovy, a jež symbolisovali lásku Kristovu a své církve láskou snoubenců v písni písni. Theologie středověká začala jako literatura moderní románem růž. Od těchto ideí k „Summē“ sv. Tomáše Aquinského jest cesta daleká. — I v našem století nalezneme poslední stopu tohoto mysticismu symbolického v dílech, nyní již zapomenutých — a vzdor tomu paměti hodných

pro fénelonský půvab slohu — dobrého Otce Gratryho, jenž viděl v slunečním systému symbolisei postupných vztahů duše a boha, kolem něhož se točí. Kruh a elipsa byly mu symbolem celé morálky, jež jest hieroglyfy vepsána v kuželosečkách.

Zajisté nechei srovnávat s těmito výstřednostmi výklady částečně důkladné a vždy vážné, jež po Comteovi Herbert Spencer a v poslední době René Worms a Novicov podali o společnosti co organismu. Cením velice zásluhu a okamžitou užitečnost takových prací, i když je kritisuji. Avšak zobecňuje nyní předchozí vývoje, mám tuším pravdu, pronesu-li následující větu: pokrok vědy spočívá v tom, že jsou zevní podobnosti a opakování, totiž přirovnání předmětu této vědě vlastního s jinými předměty, nahrazeny vnitřními podobnostmi a vnitřním opakováním, totiž přirovnáním tohoto předmětu s sebou samým, pojatým v mnohých příkladech a pod různými zhlédly. Idei sociálního organismu, jež chápe národ co rostlinu nebo živočicha, odpovídá idea mechanismu vitálního, jenž pohlíží na rostlinu a živočicha jako na mechanism. Leč biologie nepokročila tímto prohloubeným a prodlouženým přirovnáním tvora s mechanismem, nýbrž vzájemným srovnáváním rostlin a živočichů*). Sociologie učinila velké pokroky a učiní ještě větší, nikoli však srovnáním společností s organismy, nýbrž srovnáním společností mezi sebou, pozorováním nesčetných shodností ve vývoji řeči, práva, náboženství, průmyslu, umění, mravů různých národů: hlavně pozorováním napodobení člověka člověkem docílíme analytického vysvětlení celku.

Po tomto dlouhém úvodu bylo by na místě vysvětlit všeobecné zákony, jež vládou opakováním napodobivým a jež jsou sociologii tím, čím zákony zvyku a dědičnosti biologi, zákony gravitace astronomii, zákony vlnění fyzice. Avšak pojednal jsem obsírně o tomto předmětu v jednom ze svých děl, v „Zákonech napodoby“, na něž odkazuji ty,

*) Podobně nepokročila matematika pythagorickým přirovnáním s ostatními vědami; kdežto přirovnání toto zůstalo neplodno, sblížení obou větvi matematiky, geometrie a algebry, se oplodnilo v ruce Descartově. A teprve když jsme počtem infinitesimálním dospěli k nerozložitelnému mathematickému prvku, jehož neomezené opakování vše vysvětluje, objevila se plodnost matematiky v celé své plnosti.

jež látka zajímá. Vzdor tomu pokládám za nutno vyložit, co jsem dostatečně neobjasnil, a sice že všechny tyto zákony vyplývají z principu vyššího: z tendence příkladu v určité skupině sociální jednou daného, šířiti se dle progresu geometrické, zůstává-li tato skupina homogenní. — Ostatně pod touto tendencí nevyrozumívám nic záhadného. Značí věc velmi jednoduchou: jakmile se, na příklad, v jedné skupině cítí potřeba vyjádřit novou představu novým slovem, stačí, když první osoba, jež vymyslí obrazný výraz, jenž ukojí tuto potřebu, jej vysloví, a v brzkou jest pronášen všemi ústy dotyčné skupiny a rozširuje se později i mezi skupinami sousedními. Tím není řečeno, že tento výraz jest obdařen jakousi duší, jež s místa na místo ho nese, právě jako fysik, když praví, že vlna zvuková se snaží vzduchem se šířit, nepřipisuje této jednoduché formě zvláštní a osobivé síly.*) Nikoli, jest to toliko způsob mluvy, kterým se v tomto případě vyjadřuje, že hybné síly, tkvící v molekulách vzduchových, nalezly tímto vlnivým opakováním cestu odlivu, a v případě onom že speciální potřebě tkvící v lidských individuích dotyčné skupiny, bylo vyhověno tímto napodobivým opakováním, které zbavuje jich lenost (analogickou setrvačnosti hmoty) námahy hledání. — Ať jakkoli se vše má, tendence k progresu geometrické není pochybná; jest toliko velmi často poutána různými překážkami, a stává se zřídka, leč nikoli tuze zřídka, že diagramy statistické, vztahující se k propagaci nového vynálezu průmyslového, ukazují tuto pravidelnou progresi. Jaké jsou tyto překážky? Některé plynou z různosti podnebí a plemen, leč tyto nejsou ty největší; větší pouto, jež zdržuje expansi sociální novoty a její ustálení v tradiční zvyk, je setkání s jinou stejně expansivní novotou, s kterou interferuje, bych užil metafory fysické. Kdykoli někdo z nás kolísá mezi dvěma způsoby mluvy, dvěma ideami, dvěma názory, dvěma druhy konů, nastává v něm interference paprsků napodobivých, jež vycházejíce z různých ohnisk, svrchované se lišících často i co do prostoru a času t. j. z vynálezů, prvotních individuálních napodobitelů, dospěly až k němu. Nuže jak se rozplyne tato nesnáze? Které vlivy tu rozhodují? Jsou dvojího rázu: jedny logické, druhé mimologické. Dlužno mi připojiti, že i tyto jsou logické v jistém slova smyslu, neboť, když ze dvou příkladů, plebej slepě následuje

příkladu patricia venkovan měšťáka, maloměšťan Pařížana (což jsem nazval sestupnou napodobivou kaskádou stupnice sociální), bylo napodobení, jakkoli jest slepé, vybaveno hlavně tím, že byla převaha přisouzena příkladu onoho vzoru, který se zdál mít sociální autoritu. Jest tomu rovněž tak, když ze dvou příkladů, předků a cizího novotáře, člověk primitivní bez okolků dá přednost příkladu prvých, jež považuje za neomylné, a naopak jest to totéž, když v rozpacích úplně podobných individuum našich moderních měst, přesvědčené předem, že novému jest vždy dáti přednost před starým, volí právě opačně. — Ne méně pravdou jest, že názor individua založený na podobných úvahách lpících zevně na povaze dvou srovnávaných vzorů, dvou ideí, dvou vůlí, dlužno pečlivě rozlišovat od případů, kde volí dle soudu založeného na vnitřní povaze těchto dvou ideí či vůlí, a kde lze uchovat vlivům v tomto případě rozhodujícím název logických.

Avšak prozatím nehodu se o tom dále šířiti, neboť v následující kapitole se opět rozhovoříme o těchto soubojích logických a teleologických, prvech sociálních protikladů. — Připojme, že interference napodobivých paprsků nejsou vesměs vzájemnými překážkami, že jsou si často vzájemnými podporami a že zrychlují a šíří tyto paprsky; mnohdy dají i vzniknout ideí geniální, jež zrodí se z jich střetnutí a kombinací v jednom mozku, jak uvidíme v kapitole věnované sociálnímu přízpůsobení.

*) A rovněž, praví-li přírodopyslec, že některý druh se snaží rozmnožovat se dle progresu geometrické, nemíni tím, že tato typická forma chová sama o sobě, nezávisle na slunci, na chemických affinitách, na všech fysických energiích, jichž jest pouhým řečištěm, energií a aspirací samostatnou.

HLAVA DRUHÁ.

Protiklad jevů.

Theoreticky jest opakování jevů jich nejdůležitějším ukazem; avšak prakticky, s hlediska použité vědy skýtá jich protiklad větší zájem. A do dnes od dob Aristotelových je stále, ne-li úplně nepoznan, aspoň směřován ve směsici jakýchkoli rozdílů.

I tu spočíval pokrok věd v tom, že byly plané, povrchní a hrubé, nečetné, zcela na počátku postřehnuté nebo vymyšlené protiklady nahrazeny protiklady jemnými a hlubokými, nescíslnými, obtížně objevenými, a protiklady zevní protiklady vnitřními. Spočíval také v rozptýlení dissymetrií a assymetrií patrných a v nahrazení jich četnými dissymetriemi a assymetriemi skrytými a poučnějšími.

Hledejme protiklady na hvězdnaté obloze. Den a noc, a přede vším nebe a země poskytly první antithesi, a náboženské kosmogonie, zárodky astronomie a geologie čerpaly odtud. Pak se zjevily protiklady správnější, leč dosud špatně pochopené nebo zcela subjektivní a povrchní: zenith a nadír, což není než protiklad výšky a hloubky ke krajnosti stupňovaný. — čtyři hlavní body, po dvou proti sobě položené — zima a léto, jaro a podzim, jitro a večer, poledne a půlnoc, první a poslední čtvrt měsíce atd. Všechny tyto protiklady byly sice vzrůstající vědou zachovány, pozbyly však mnoho ze své důležitosti a svého prvotního významu. Západ není divochům jako nám orientací při pozorování hvězdy t. zv. polární; západ jest jim místem pohrobní blaženosti, věčného obydlí duší; jiným jest tímto místem zase východ. Odtud pochází obřadní orientace chrámů a hrobů. První a poslední čtvrt měsíce nemají zajisté pro nás domnělého a tak důležitého významu, jehož jim připisuje

pověra prvotních zemědělců a i ještě našich venkovanů. Nový měsíc má dle nich moc urychlit vzrůst, úplněk zdržet vývin všeho, co v jednom či druhém období měsíčním bylo zasaženo. Jest to stopa antithetického rozlišování duí šťastných a nešťastných.

Tyto protiklady byly sice zachovány, avšak pouze co povrchní a konvencionální. Jiné byly potlačeny: na příklad protiklady nebeska a pozemská, slunce a měsíce, a důležitost těch i oněch přešla na jiné, jež byly hlouběji založeny. Tím, že byla objevena elliptická, parabolická či hyperbolická povaha křivek opsaných stálicemi, oběžnicemi a vlasaticemi, bylo lze postřehnout úplnou symetrii obou polovic každé této křivky po obou stranách velké osy. (Pravím úplně, vzdor perturbacím, jež jsou vzájemným opakováním křivek v nitru téhož systému.) Mimo to jsme shledali, že ellipticity oběžnic vzrůstají a ubývají střídavě, velmi pravidelně, oscilacemi kolem pevného bodu rovnováhy. Posléze, hlubokou, všeobecnou, trvalou antithesi astronomickou, základem všeho ostatního, jest antithese rovnosti mezi přitažlivostí, které každá hmota a každá molekula podlehne, a mezi přitažlivostí, kterou působí. Každá molekula, každá hmota jsou rovněž tak přitahovány, jak samy přitahují, a to jest nejlepší ilustrací mechanického zákona všeobecného protikladu, který nazýváme zákonem akce stejné a protivné reakci.

Fysika a chemie začaly jako astronomie lžiprotiklady. Čtyři prvky, pojaté prvními fysiky, byly po dvou proti sobě položeny: voda a oheň, vzduch a země. Jistým látkám byly připisovány vrozené vzájemné antipathie. Zdravější myšlenky o povaze protikladů fysických a chemických vznikly, když byla objevena v jistém smyslu protikladná povaha zásad a kyselin, zvláště nestejnomyšných elektřin a polarita světla. Myšlenka polarity, která hrála tak velkou úlohu v teoriích fysicko-chemických a značila nesmírný pokrok oproti starším koncepcím, byla sama vysvětlena poznáním vlnivých pohybů, v které byla nebo bude rozložena. Rovněž ako se jeví světlo, teplo, elektřina co sferická nebo lineární propagace nekonečně malých a rychlých záchvěvů, tak jest i chemická sloučenina poznávána co vazba vln harmonicky spojených: avšak tu se již dotýkáme území přízpusobení. Ano i přitažlivost jest vysvětlována nárazy etherických záchvěvů. Ať jest tomu jakkoli, jisto jest, že elliptické gra-

vitace hvězd, vyjímaje rozměry. lze přirovnat k vlnám fyzickým, k semotamu molekul dle ellips volice zvětšených. a že i tu existuje rytmus vlnivý. Celkem vidíme, že pokrokem věd se rozšířilo a prohloubilo území protikladu. a že neurčité protiklady kvalitativní byly nahrazeny protiklady kvantitativními, přesnými a rytmickými. z nichž utkáno jest roucho světa. Podivuhodná symmetrie forem krystalových. vlastních každé látky chemické. jest grafickým převodem. viditelným výrazem těchto rytmických protikladů nescíslných pohybů, jež ji skládají. A právě v této rytmičnosti vnitřních pohybů těles dlužno nám hledat poslední vysvětlení zákona Mendělejevova, jenž nám ukazuje skupiny látek, tvořící jakési stupnice nad sebe položené a periodicky opakované. klavír, jemuž scházejí tu a tam některé klávesy. jež časem objevíme.

Avšak v téže chvíli, kdy vývoj věd fyzikálních dal nám objevit protiklady a symmetrie hlubší, přesnější, poučenější, zjevil nám i důležitější asymmetrie. arhythmie. nedostatky protikladů. Ukázal na př. že není v systému slunečném oběžnice, jež by se pohybovala zpět, ve smyslu protivném smyslu všeobecnému; výjimky nečiní než některé družice. Útvar mlhovin, jež objevují naše teleskopy. jest často dissymmetrický. Nemáme nejmenší příčiny myslit, že jest symmetrie mezi vývojem a zánikem systému slunečného, je-li tu vůbec zániku, ani mezi útvarem postupných geologických vrstev oběžnice a jejím konečným rozpadnutím, přejmeme-li v této věci idee p. Stanislava Meuniera. Hvězdy zůstanou, po pokroku astronomie jako před ním, rozptýleny — pitoreskně a rozsmárně — po nebi. Ba vznešený nlad tohoto obrazu zjeví se tím více překvapujícím a hlubším, čím více poznáme síly v rovnováze se nalézající, symmetricky proti sobě položené. jež zdají se vše to konstituovat. — Který astronom by dnes snil, jako to činili starší, o protizemi — antiterra, antichthon — kde vše by bylo pravým opakem pozemského? — Čím lépe poznáváme geografii naší oběžnice, tím více jsme překvapeni úplným nedostatkem symmetrie v útvarech pevnin a horských pásem, a nikoho již nesvede pentagonální síť Eliáše de Beaumont. Pokrok krystalografie dal nám postřehnouti dissymmetrie dosud nepoznané, jichž význam vynikl pracemi Pasteurovými. Avšak nemohu než poukázat na tento předmět.

V světě živém byly makavé či zjevné protiklady — život a smrt, mládí a stáří — nejdříve zpozorovány, a protiklady tyto, právě citované, byly jednou z nejdříve zjištěných podobností mezi živočichy a rostlinami, zárodkem biologie všeobecné. Nebylo na dále možno nezpozorovati symmetrie forem živých, tak překvapující a tak podivné svou všeobecností. Leč vybájlily se protiklady bez skutečného podkladu a bez ceny. Mezi ty lze zařaditi anděle a dasy, ježto ti i oni byli považováni za druhy vyšších živočichů. Podobně jest divochům a často i nevzdělančům našich dob hlavním živým protikladem protiklad věci jedlých a nejedlých, rostlin výživných a jedovatých, živočichů užitečných a škodlivých. Jest to protiklad subjektivně správný, leč domnělý, jestliže jest objektivován, jak se instinktivně děje nevědomcem všech plemen. — Lékaři dlouho pojímali chorobu a zdraví co dva stavy přesně opačné a příčiny choroby co přesně protivné příčinám zdraví. Blud homeopatický se vlastně zrodil z této illuse. Choroba a zdraví, takto pojaté, jsou bytnosti slovné. jež pokrok fyziologie rozptýlil. Odchylka pathologická náleží mezi funkce fyziologické, není jím protichůdna. — Rozklad individuální byl rovněž chápán co opak vývoje, stáří co vrátivší se dětství. Toto hledisko mohlo být rozhodně překonáno teprve tehdy, když embryologie nám dala poznat přechody forem dřívějších, jež zřejmě nevykazují nic obdobného s fázemi starobného sklonu.

Dlouho potom, kdy nauka o životě se počala ustavovat, vymyslili si fyziologové protiklad mezi živočištvem a rostlinstvím rovněž tak umělý, jako učený: v jich očích byla respirace živočichů úplným opakem respirace rostlin a ničila, co tato vyráběla: sloučení kyslíku a uhlíku. Fyziologie srovnávací, založená Claude-Bernardem a jinými. dokázala povrchnost tohoto protikladu a základní jednotnost života v obou říších, nikoli protichůdných, nýbrž divergentních. Tyto nesprávné nebo neurčité protiklady jednotlivých skupin, jednotlivých bytostí neb i jejich jednotlivých částek nahradil pokrok vědy nescíslnými, nekonečně malými, skutečnými protiklady, existujícími ve vnitru tkaně: protiklady oxydace a bezoxydace každé buňky, protiklady zisku a ztráty sil. I tu se ukázalo, že podstata a plodnost protikladu jeví se více v rytmu než zápasu.

Leč v téže době se ukázaly dissymetrie nové a skrytější: — bych citoval toliko jeden příklad: studiem funkcí mozkových našli jsme, že schopnost mluvy jest lokalizována v levé hemisféře, a tím jsme stanovili velmi důležitou dissymetrii funkcionální mezi oběma polovicema mozku. Není to jediný případ, kde našli jsme, že symmetrie formy mezi korespondujícími orgány obou stran těla, pravá a levá ruka, pravé a levé oko atd. kryje hlubokou dissymetrii či asymmetrii jich funkcí. Mimo to, jak jsem již pravil, theoretická, velmi stará myšlenka, zjevně klamná, že rozklad bytosti a typů žijících musí být přesným opakem jich vývoje, musila zmizet pokrokem pozorování. A tento nedostatek symmetrie těchto dvou proudů života, vzestupu a sestupu at u individuí, at u duchů, má velký význam: dokazuje, že život není jednoduchou hrou, tak říkáje houpáčkou sil, nýbrž pochodem v před a že myšlenka pokroku není planým slovem. Dává nám chápat protiklad jevů, jich symmetrie, jich zápasy i jich rythy a podobně jich opakování, co jednoduché prostředky pokroku, co prostřední členy vývoje.

Sociologie připouští analogické úvahy. Původně — jestli v jistých ohledech velice stará — začala co mythologie, a tu si libovala ve vysvětlování celé historie fantastickými zápasy, domnělými gigantickými válkami mezi bohy dobrými a zlými, bohy světla a bohy tmy, heroy a obludami. Metafysiky zneužívaly bojů tak jako mythologie; vybábily protiklady přímých a zpětných řad, vývojů lidstva následovaných vývoji právě opačnými. V tomto bodu si Plato a indiští filosofové podávají ruku. Hegel se svým strojeným zobecňováním, se svým seskupením národů pod korouhvi ideí antagonistických, Cousin se svou imaginární antithesí nekonečného Východu a ukončeného Řecka, jsou slavnými vzory sociologických antinomii minulosti. Vše to pominulo, dnes se neodvážíme ani — zvláště od překvapujícího zevropštění Japonska v několika letech — postavit domnělou vrozenou nezměnitelnost Asiátů proti domnělé vrozené pokrokovosti Evropanů.

Národní hospodáři prokázali vědě sociální službu již uvedenou, nahradivše válku, co klíč k historii, soutěží, druhem války zjemnělé a oslabené, avšak současně zmenšené a zmnohonásobnělé. Konečně, přijme-li se naše nazírání,

dlužno soutěž přání a náhledů považovat za základ soutěže spotřebitelů a souvůrobců, a zobecníme-li tento zápas, rozšíříme-li ho na všechny formy jazykové, náboženské, politické, umělecké, mravnostní, a i na hospodářské a sociální, užitíme, že pravý elementární protiklad sociální dlužno hledat v láně každého individua sociálního, jakmile kolísá mezi přijetím a zavržením vzoru se mu nabízejícího, nového výrazu, nového obřadu, nové myšlenky, nové školy umělecké, nové mravní zásady. Toto kolísání, tento malý vnitřní boj, který se v milionech každým okamžikem života národního opakuje, jest nekonečně malým a nekonečně plodným protikladem dějin; zavádí v sociologii revoluci klidnou a hlubokou.

A pozorujíce pod tímto zorným úhlem sociální protiklad, poznáme současně jeho toliko výpomocnou a podřízenou podstatu, i v jeho formě psychologické, jestliže si uvědomíme četné asymmetrie a dissymetrie, jež se nezjeví hned z počátku. Bylo mi rozlišovat — a toto rozlišování nenarazilo na odpor — mezi zpětnou a nezpětnou podstatou všech faktů sociálních, a našlo se, že nezpětný je fakt, který se vyskytuje ve větším počtu: n. př. řada objevů vědeckých a průmyslových. Rovněž jsme poznali, že nesčetnými psychologickými protiklady, z nichž život každého sociálního individua se skládá, vynikne jeho individuální původnost, jeho vlastní duch, jenž není ničemu protichůdný a jehož souhrnným a zkráceným výrazem jest to, co nazýváme duchem národa, duchem řeči, duchem náboženství. Poznali jsme dále, jak touto hrou nekonečně malých protikladů, o nichž jsem právě mluvil, se udržuje estetická stránka života sociálního, kterou tento není ničemu ani srovnatelný ani protichůdný.

Leč to není než povšechný a velmi neúplný pohled; dlužno vyniknout hlouběji v předmět tak málo zkoumaný, který zasluhuje podrobného probádání. Pochopmež dobře v první řadě různé smysly slova: protiklad. Ve své knize o „Všeobecném protikladu“ jsem navrhl definici a klasifikaci, na něž si dovolím poukázat. Shrňme je stručně se svého nynějšího hlediska. Protiklad jest obecně neprávem považován za maximum rozdílu. V skutečnosti jest jakýmsi zcela zvláštním opakováním, opakováním dvou podobných věcí, jež se právě svou podobností na vzájem ničí. Protichůdnosti, protiklady tvoří tedy vždy dvojici, dualitu, lze

je postavit proti sobě ne co bytosti či skupiny bytostí, věci vždy nepodobné a sui generis s některé stránky, ne co různé stavy téže bytosti či těchto bytostí, nýbrž co tendence, co síly; neboť považujeme-li za protichůdné jisté tvary a stavy, vydatost a vyhloubenost, radost a bolest, zimu a teplo, činíme tak skutečnou nebo domnělou opačnost sil, jimiž ony stavy vznikly. Vidíme již odtud, že nutno hned z počátku vymýtit, jako mnohé lži protiklady, veškeré antithese mythologií a filosofií dějin, jež se zakládají na domnělých vrozených opačnostech dvou národů, dvou plemen, dvou tvarů vládních, n. př. republiky a monarchie (vizte v tomto ohledu některé hegelovce), Západu a Východu, dvou náboženství: křesťanství a islamu, dvou rodů řečí vrozených: řečí semitských a indoevropských. Jsou to protivy nahodile a částečně správné, jestliže je pozorujeme se stránky, s níž věci, o něž se jedná, v jistých okolnostech více méně mimochodných popírají a potvrzují tutéž myšlenku, žádají a zavrhuji též cíl; avšak jsou to protivy elimerické, jestliže, jak to asi míní mnozí staří filosofové, antipathie jedné věci vůči druhým jest považována za podstatnou, absolutní, vrozenou.

Každý správný protiklad zahrnuje tedy vztah dvou sil, dvou tendencí, dvou směrů. Avšak jevy, jimiž se tyto dvě síly realizují, mohou býti dvojího druhu: kvalitativní nebo kvantitativní, t. j. tvořené fázemi heterogenními nebo i homogenními. Rada fází heterogenních jest jakousi evolucí, jež může býti vždy pojata (právem či neprávem) co zpětná, schopná zpátečního pochodu směrem přesně opačným. Z kusu dřeva na př. může lučebník řadou chemických konů posléze dobýti kořalky, čímž však není řečeno, že bude moci řadou konů opačných rekonstituovat kus dřeva; leč není-li to možno, jest to aspoň myslitelné. To jest sen starých filosofů, pokud se jedná o přetvoření lidstva. Rada fází homogenních jest onou zvláštní evolucí, již nazýváme zvětšením či zmenšením, vzrůstem či úbytkem, stoupáním či klesáním. Netřeba nám se tu zdržovat, bychom poznali, jak touže měrou, jakou se vyvíjí věda sociální s osvětou, se objevují a rozmnožují protiklady přesné a měřitelné, jako kurs bursy, diagramy statistické, kde stoupání a klesání té či oné hodnoty, stoupání či klesání toho či onoho druhu zločinu, sebevraždy, počtu porodů a sňatků, opa-

trnosti měřené knížkami spořitelními a pojistkami atd. se zanáší křivkami vlnitými.

Právě jsem rozlišil protiklady řad (evoluci a proti-evoluci) a protiklady stupně (zvětšení a zmenšení). Kategorie důležitější, již jest nám ještě zkoumati, jsou protiklady značek či protiklady diametrální. Ač jsou často směřovány s předcházejícími v mluvě mathematické, kde symbolisují více méně protivu značky kladné a záporné a protivu zvětšení a zmenšení, není přece méně pravdou, že střídavý vzrůst a úbytek síly řízené týmž směrem, tvoří protiklad úplně jiný než protiklad sil, z nichž jedna směřuje od A k B, druhá od B k A, obě na téže rovné čáře. Rovněž nelze protiklad vzrůstu a úbytku jedné pohledávky směšovat s protikladem této pohledávky a stejného dluhu; větší či menší náklonnost k zlodějství a zločinnosti v jedné společnosti jest něčím jiným než antithese mezi touto náklonností a náklonností k darování a dobročinnosti.

Bych podal ihned psychologický výklad těchto a mnohých jiných sociálních protiv, řeknu, že vzrůst, potom úbytek naší kladné víry v jistou myšlenku, náboženskou nebo vědeckou, právní nebo politickou, jest něčím naprosto jiným, než naše potvrzení, pak popření téže myšlenky; a že vzrůst a úbytek naší touhy po jistém předmětu, na př. naší lásky k jisté ženě, je něčím naprosto jiným, než naše touha, pak zavržení téhož předmětu, naše láska, pak naše nenávisť k téže ženě. Jest opravdu zvláštní, že tyto subjektivní kvantity, víra a touha, připouštějí dvě opačné značky, kladné a záporné, a že v této věci se dají úplně přirovnati ke kvantitám objektivním, silám mechanickým, řízeným směry opačnými na téže rovné čáře. Prostor je tedy konstituován tak, že připouští nekonečný počet dvojic směrů opačných, a naše vědomí tak, že připouští nekonečný počet affirmací protichůdných negacím, nekonečný počet snah protichůdných odporům, směřujících za týmž předmětem. Bez této dvojí vlastnosti, jejíž koincidence jest zvláštní, nebylo by ve vesmíru boje a sporu a všechna tragická stránka osudu by byla nepochopitelná a nemožná.

Podstatnou poznámku! Kterékoli protiklady řad, stupňů a značek mohou existovat mezi články buď téže bytosti (téže molekuly, téhož organismu, téhož já), buď dvou bytostí různých (dvou molekul či dvou hmot, dvou organismů, dvou lidských vědomí). Avšak dlužno dobře

rozlišovat následující dva pády; a sice předem z toho důvodu, bychom nesmísili pádu, kdy články jsou současné, a pádu, kdy jsou postupné. V prvním pádu nastane náraz, boj, rovnováha; v druhém střídání, rytmus. V prvním pádu nastane vždy zničení a ztráta sil; v druhém nikoli. Když tedy v lůně dvou různých bytostí vznikají kterékoli protiklady, ať řad, ať stupňů, ať značek, mohou býti současnými nebo postupnými, zápasy nebo rytmy; avšak jestliže jich články patří téže bytosti, témuž tělesu či témuž já, nemohou býti současnými a zároveň postupnými, leda tehdy, když jsou protiklady značek. Protiklady řad a stupňů nepřipouštějí, v této hypotézi, než články postupné, střídavé. Není na př. možno, aby rychlost pohybu téhož tělesa v téže směru se pohybujícího současně se zvětšovala a zmenšovala, není to možno než postupně; leč může býti současně pobádáno dvěma tendencema, by se pohybovalo dvěma směry opačnými: pak nastane rovnováha, často zobrazená symetrií tvarů opačných, jmenovitě u krystalů. Podobně nemůže láska muže k ženě současně vzrůstat a klesat, leda postupně, avšak jest možno, že muž miluje a nenávidí současně tutéž ženu, — antinomie srdce realizovaná toliko zločiny z náruživosti. Není možno, že by náboženská víra člověka kteréhokoli v téže době rostla a ubývala, leda postupně, avšak jest možno, že v téže době chová v myšlenkách, aniž jest si toho často vědom, energické potvrzení a současně neméně energické popření jistých dogmat, víru křesťanskou a předsudek světský nebo politický, který ji popírá.

Posléze je očividně nemožno, aby táž molekula současně prošla určitou řadou přeměn chemických a řadou přeměn opačných, a aby týž člověk chápal v téže chvíli ve dvou opačných smyslech tutéž řadu psychologických jevů, leda postupně. Naopak velmi často vidíme současně v systému těles, astronomických či jiných, jedno těleso, jež spěje z odsluní k přísluní, a druhé, jež spěje z přísluní k odsluní, nebo jedno těleso, jež zrychluje svůj pohyb, a druhé, jež v pohybu ochabuje; a velmi často lze v společnosti zřítí osobu, jejíž ctižádost nebo víra vzrůstá, kdežto u druhé táž ctižádost a táž víra klesá, nebo osobu, jež konajíc okružní cestu, projde jistou řadou vjemů zrakových, kdežto druhá osoba, cestující směrem opačným, vnímá opačně tuto řadu.

Diskuse o každém z těchto druhů protikladů by nás vedla příliš daleko. Omezme se na některé všeobecné úvahy. Předně, existují-li protiklady zevní (nazveme takto protiklad tendencí mezi různými bytostmi, mezi různými lidmi), jsou umožněny toliko tím, že existují či mohou existovat protiklady vniterní (mezi různými tendencemi téže bytosti, téhož člověka). To platí o protikladech řad a stupňů a i o protikladech značek, hlavně však o těchto. Jestliže mnozí lidé či mnohé skupiny lidí se vyvíjejí v tom smyslu a jiní lidé či jiné skupiny lidí v smyslu opačném, n. př. v umění od naturalismu k idealismu nebo od idealismu k naturalismu — v politice od aristokratického systému k demokratickému nebo naopak, atd. — jest to zdůvodněno tím, že každý člověk může se tímto neb opačným způsobem vyvíjet. Jsou-li národové a třídy, u nichž víra vzrůstá, kdežto u jiných národů a tříd klesá, dlužno hledat příčinu v tom, že vědomí každého člověka připouští vzrůst nebo úbytek intensity víry. Jestliže posléze jisté strany politické a sekty náboženské tvrdí a žádají důrazně to, co jiné strany a sekty popírají a zavrhuji, jest to zdůvodněno tím, že duch a srdce každého člověka jsou schopny zahrnovat v sobě klad a zápor, pro a proti, vůči téže myšlence a témuž účelu.

Proto jsem daleko toho, chtít stotožňovati zápasy zevní se zápasy vnitřními. V jistém smyslu jsou nesrovnatelné; a v skutku teprve, když se zápas vnitřní skončil, když individuum, byvši zmítáno vlivy si odporujícími, se rozhodlo a přijalo tento náhled nebo tento úmysl, teprve když tím uzavřelo mír v sobě samém, stane se možným boj mezi ním a individui, jež se rozhodla opačně. Avšak to nestačí k vzplanutí boje. Je třeba, by individuum vědělo, že ostatní individua se rozhodla opačně. Bez tohoto faktu by protiklad zevní současných a i postupných protiv ani neexistoval a neskytal by nijak znaky zevního zápasu, jež ho činí skutečně působivým. By se rozpoutal boj či zápas náboženský, je třeba, by každý věřící jednoho vyznání věděl, že věřící jiného vyznání rozhodně popírá, co on tvrdí, a je třeba, by toto popírání — ne nápodobením přijaté, nýbrž naopak jím zavrhané — se postavilo v jeho vědomí vedle jeho vlastního tvrzení, jehož intensitu tím zdvojnásobí. By nastala soutěž hospo-

dárská, n. př. mezi osobami chtěcími koupit dům, je třeba, by každý z nich věděl, že jeho vůli získat tuto nemovitost staví se na odpor vůle jeho soupeřů, kteří chtějí, by se mu ji nedostalo. A tím více hledí dům získat, ví-li, že oni nechtějí, by ho nabyli. Bez této podmínky jest soutěž sama o sobě neplodnou. a národní hospodáři byli v nepravu, nerozlišovali-li dosti jasně případu, kde u konkurentů nestává vědomí soutěže. a velice různou míru tohoto vědomí, nekonečné stupně, jež je dělí od úplného nevědomí.

Toť důvod, proč jsem právě říci hned, že je třeba hledat elementární protiklad sociální, ne, jak by se dalo na první pohled myslit, ve vztahu dvou individuí, jež si odporují nebo se potírají, nýbrž v soubojích logických a teleologických, ve zvláštních bojích thesi a antithesi, chtění a nechtění, jichž jeví jest vědomí sociálního individua. Ovšem, lze se tázat, čím se liší protiklad toliko psychologický od protikladu sociálního? — příčinou a hlavně výsledky. Příčinou: poustevník přijímá svými smysly vjemy patrně opačné, kolísá mezi dvěma soudy sensitivními, jedním, jež mu praví, že ona skvrna dole jest jezero, a druhým, jež mu praví opak; tož protiklad vniterní, jehož původ jest naprosto psychologický, a případ ten jest velice řídký. Možno tvrdit, aniž jest třeba obávat se omylu, že všechny pochybnosti, všechny nejistoty, jimiž trpí člověk úplně osamocený, narozený v nejdělejší kmen, jsou podmíněny střetnutím buď dvou paprsků příkladu, jež interferují v jeho mozku, buď paprskem příkladu, jež se křížoval s percepcí smyslů. Píše, kolísám často mezi dvěma výrazy synonymními, z nichž v daných okolnostech jeví se jeden lepší druhého: jsou to dva paprsky napodobivé, jež v mém nitru interferovaly; rozumím tím dvě řady lidí, jež od prvního nálezce jednoho z těchto slov a prvního nálezce slova druhého, dospěly až ke mně. Neboť jsem se naučil tato slova od individua, jež se je naučilo od individua jiného, a tak to jde dále až k individuu, jež první je proneslo. (Nazval jsem to již svrchu paprskem napodobivým: celek paprsků tohoto rázu, jež unikají objeviteli, původci, novotáři kterémukoli, jehož příklad se rozšířil, jest to, co jsem nazval vyzářováním napodobivým. Život sociální se skládá z hustého skřížení paprsků tohoto rázu, mezi nimiž jsou nesčetné interference). Jiné příklady: jsem soudcem a kolísám

mezi názorem zakládajícím se na řadě závěrů souhlasných s názory autorů Marcadého nebo Demolemba, a názorem opačným, opírajícím se o jinou řadu závěrů, pocházejících od jiného vykladače: z toho plyne opět interference dvou paprsků napodobivých. Zrovna tak, kolísám-li, mám-li osvětlit své obydlí plynem nebo elektřinou. Avšak jestliže mladý venkovan při západu slunce, neví, má-li věřit slovům svého učitele, jež ho ujišťuje, že sklon slunce jest podmíněn pohybem země a ne pohybem slunce, nebo svým smyslem, jež mu dává opak, v tom případě je tu toliko jediný paprsek napodobivý, který sahá od onoho učitele až ke Galileimu. Leč to stačí, by jeho kolísání, jeho vniterní a individuální protiklad byl sociální svou příčinou.

Avšak hlavně svými výsledky či spíše svou bezvýsledností se liší protiklad pouze individuální od elementárního protikladu sociálního, jež jest vzdor tomu i individuální. Mnohdy zůstane kolísání individua v něm uzavřeno, nešíří a nesnaží se šířit napodobením v okolí; tu zůstane zjev toliko individuálním. Avšak nejčastěji jest pochybnost nakažlivá skoro rovněž jako víra, a každá osoba, jež na př. v prostředí žhavé víry jest skeptickou, stane se v brzkou ohniskem skepticismu vyzářujícího z ní: možno-li tedy popírat sociální ráz vnitřního zápasu, jež jest vlastní každému individuu této skupiny?

Leč pozorujme tuto otázku ještě všeobecněji. Jestliže si individuum uvědomí protichůdnost existující mezi jedním z jeho soudů či záměrů, myšlenek či zvyků — dogmatem, učením, konem průmyslným, druhem zbraně nebo nástroje — a soudem či záměrem, myšlenkou či zvykem člověka jiného či lidí jiných, dospěje k jedné ze tří věcí. Buď nechá se úplně ovládat vlivem druhého, opustí náhle svůj vlastní způsob myšlení a konání, a tu nestává zápasu vnitřního, nýbrž vítězství bez boje, které jest toliko jedním z neustálých zjevů napodobení, jimiž jest tvořen život sociální. Buď podlehně individuum toliko z pola vlivu druhého, toť případ, o němž jsme právě svrchu uvažovali, a náraz jest pak sledován zmenšením síly více méně spoutané a ochromené. Nebo reaguje na myšlenku či zvyk cizí, na přesvědčení či vůli, jež naň naráží, a tvrdí a chce ještě energičtěji, co tvrdil a chtěl dosavad. Leč tu, kde napíná všechnu energii svého přesvědčení či své vášně, by zamítl příklad druhého,

nastává v něm rozpor, zápas vnitřní, rázu ovšem jiného, ale rovněž tak vzpružující, jako předcházející byl oslabujícím. A tento spor jest ještě více než onen schopen šířit se nákazou, hlavně proto, že jest předrážděním a ne ochrnutím sil individuálních; odtud rozpoltění společnosti ve strany. Nová strana jest vždy tvořena skupinou lidí, jež přijali, jedni po příkladu druhých, myšlenku či úmysl opačné těm, jež dosud vládly v jich prostředí, a jimiž jsou sami nasáklí. Na druhé straně vyvolává tento nový dogmatism, stav se nesnášlivějším a intenzivnějším, v té míře, v které vzrůstá, proti sobě koalici těch, jež věrni tradicím volili právě opak. a tu máme dva fanatismy před sebou.

Jest tedy i v podobě dogmatické a násilné, i v podobě skeptické a vysílené současná individuální existence článků opačných sociální tehdy, když se napodobením šíří. Bylo-li by tomu jinak, musili bychom říci, že následující fakta nemají rázu sociálního: soupeřství dvou jazyků: francouzského a německého, francouzského a anglického na jich hranicích, v Belgii, ve Švýcarsku, na ostrovech normanských; nebo soupeřství dvou náboženství, podobně pohraničních. Jedna z těchto řečí, jedno z těchto náboženství zasahuje stále v druhé neustálými boji, jež se odbývají ne mezi lidmi-soupeři, nýbrž v každém duchu, v každém vědomí, mezi dvěma výrazy soupeřícími, dvěma názory soupeřícími. Jest něco sociálně zajímavějšího, než tyto jazykové a náboženské náplavy?

Z protikladů psychologických, tedy sociálně, vše pochází, a to dlužno mítí vždy na zřeteli. Neméně je pravdou, že je velmi důležité nesmísit dvou tvarů, jimiž se protiklad nám podává, jednoho, jímž boj dvou článků vedle sebe ležících se odbývá v témže individuu, druhého, v němž individuum přijímá toliko jeden z obou protichůdných článků, a to jakýchkoli, a kde následovně boj trvá toliko ve vztazích k jiným lidem. Lze se tázat v této příčině a tázal jsem se na to již dávno v jednom ze svých prvních článků*), je-li horší pro společnost rozpoltění ve strany či sekty, jež se potírají dle svých programů a dogmat protichůdných, v národy, jež mezi sebou válčí, či složení z individuí vzájemně

*) Článek reprodukován později v mých „Zá konech napodoby“ (kapitola první, skoro na konci).

v míru žijících, leč individuálně sama s sebou bojujících, vydána jsouc v šanc skepticismu, nerozhodnosti, nestatečnosti. Je lepší tento povrchní mír, jenž pokrývá stálý a tichý boj duší rozervaných, či řekneme, že válkám nejvražednějším, i válkám náboženským a všem záchvatům politického deliria v nejkrvavějších revolucích dlužno dáti přednost před touto malátností? Bylo-li by pravdou, že nemůžeme volit než mezi tímto dvojím rozřešením, musili bychom doznat, že problém sociální by byl hrozně těžký. Nezdá se však, že je tomu tak a že lidé v tu chvíli ustávají v zápase na bojišti a zavilém boji v aréně průmyslové soutěže či soupeřství politického, toliko proto, by opět upadli v těžkou chorobu duší úzkostlivých, nerozhodných, nestatečných, kolísajících mezi svými knězi a svými učenici, jež si vzájemně odporují, mezi starými předpisy morálky respektované ústy a opačnými zásadami morálky, jež se dosud neodvažují ani formulovat? A není zřejmo, že, jestliže lidé ukončují vnitřní své rozpoltění, zmitání a víření opačných nauk a zásad, činí tak, by se seřadili ve dvě pole dle různé volby a vrhli se v boj? Můžeme volit toliko mezi bojem zevním a zápasem vnitřním. To by bylo dilemma podané posledním snůlkům o věčném míru, k nimž také já náležím.

Avšak pravda jest na štěstí smutnou a méně beznadějnou. Pozorování nás učí, že každý zápas zevní či vnitřní, vždy spěje a dospěje ke konečnému vítězství nebo míru. O zápase vnitřním, ať ho nazýváme jakkoli, pochybností, nerozhodností, úzkostlivostí, beznadějností, jest to zřejmo: zápas se tu jeví vždy co krise výjimečná a pomíjitelná, a nikomu by nepřipadlo ho pokládat za stav normální, ani dát přednost jemu a jeho bolestnému neklidu před tak říkaje zehoulostivícím mírem práce pravidelné za vlády soudu dobře zdůvodněného a vůle rozhodné. Avšak jest tomu jinak v boji zevním, v boji mezi lidmi? Dějiny správně pochopené, ukazují, že boj se vždy v jistém smyslu vyvíjí, a že tento směr stokrát reprodukován, opět snadno se vybavuje zmatkem a bludištěm historickým a může dát nám vytušit svůj postupný úbytek a posléze zánik. Napodobivým vyzářováním paprsků, jež pracuje neustále a takřka podzemně: na rozšíření pole sociálního, rozšiřují se jevy sociální, a boj neméně. Od nekonečného množství velmi malých, avšak velmi tuhých bojů mezi malými kmeny spějeme k menšímu

již počtu válek trochu větších, avšak méně nenávistných mezi malými městy, pak mezi vzrůstajícími národy, a posléze dospějeme k době velmi řídkých srážek, velkolepých, leč postrádajících zbesilosti mezi obrovskými národy, jež vlastní velikost činí mírumilovné.

Zastavím se toliko, bych poznamenal, že touto cestou od malého k velkému, od malého velmi četného k velkému velmi řídkému, evoluce války, a vůbec veškerého jevu sociálního odporuje evoluci věd, jak jsem ji dosud vyložil. Avšak vskutku jest to pouze protidůkazem a potvrzením: a sice z té příčiny, že vše spěje, ve světě faktů, od malého k velkému, a v světě myšlenek, obráceném to zrcadle světa faktů, od velkého k malému a dosahuje skrze pokroky rozboru teprve na posledním místě elementárních, v pravdě vysvětlujících faktů.

Vratíme se. V každé etapě se válka, kdykoli byla rozšířena a tím tedy zmírněna, zmenšila nebo aspoň přeměnila, směřující k pozdějšímu zániku. Každé rozšíření států, kmenů, utvořivších obce, obcí stavších se královstvími, císařstvími, ohromnými federacemi, bylo potlačením bojů v krajích stále širších. Jsou vždy na zemi až k naší době kraje, i malé, údolí vtěsnané mezi horami, velký ostrov, částka odtržená od povrchu pevniny, později okolí vnitrozemního moře, jež byly dlouho považovány za jakési celky různící se svými obyvateli; a jakmile tento malý vesmír byl utišen řadou výbojů, jež všechny kraje uvedly pod jedno jho, zdálo se, že jest dosažen konečný a vždy sledovaný cíl, všeobecný mír. Nastal tedy okamžik odpočinku v císařství Faraonů, v císařství čínském, v Peru Inků, na některých ostrovech Tichého oceánu, v císařství římském. Na neštěstí oslňující cíl zmizel, země se zjevila větší, než se myslilo; nastaly válečné styky s mocnými sousedy, jichž existence nebyla dosud tušena a jež musili být podmaněni či sami musili zvítězit, by byl konečně světový mír dosažen. Pokračování válek jest zkrátka postupné šíření pole míru. Avšak toto šíření nemůže být nekonečné; úzkostlivý tento prelud nemůže na vždy znepokojoval, poněvadž má zeměkoule hranice a my ji již dávno obešli. Co naší dobu vyznačuje, co ji v jistém smyslu hluboce odlišuje od veškeré minulosti, ač zákony historie platí pro ni jako pro dobu předchozí, jest předně mezinárodní politika velkých civiliza-

sovaných států, jež zahrnuje svými předpojatými záměry, ne jako dříve, jednu či dvě pevniny, nýbrž celou zemi a že tedy poslední cíl vývoje války se posléze objeví, vyhlídka tak oslňující, že si ani neodvažujeme na ni myslit, vyhlídka na cíl jistě nesnadno dosažitelný, na cíl reální, jenž není klamný a jenž neunikne, jest-liže se mu přiblížíme. Není-liž tu příčiny, jež by elektrisovala všechna srdce? Když osvěta stanovila mír v úvodí řeky Nilu, či Amuru, nebo na březích malého moře, a když byla již, jak to ukázal Mečnikov — a jak to podivuhodně vysvětlují zákony vyzařování napodobivých paprsků — poříční, pak vnitromořskou, stane se oceanickou, t. j. planetární, a nyní může začít její velkolepý rozkvět, kdy doba kriší jejího vzrůstu je skončena.

Arci nezmizí veškerý bolestný zápas mezi lidmi, jakmile boj bude skončen. Potrvá v jiné podobě, hlavně co soutěže. Avšak i pro soutěž, sociální protiklad rázu hospodářského a ne více politického, platí, co bylo právě řečeno. Jako válka, i soutěž pokračuje od malého k velkému, od velice malého velmi četného k velice velkému velmi málo četnému. Soutěž se od svého počátku vyskytuje v troji podobě: mezi výrobci téhož zboží, mezi spotřebovateli téhož zboží, a mezi výrobcem a spotřebovatelem, prodávacem a kupcem téhož zboží. Neboť, jedná-li se o různé zboží, není tu vzájemných protikladů tužeb, spíše vzájemného dohodnutí, jestliže jest zboží schopno výměny.

Leč, předem, poněvadž jest se nám dotknout předmětu velice choulostivého, jenž jest toliko s jedné stránky přístup, nemá-li se zaujmouti stanovisko kolektivistické či jiné, učiníme několik poznámek nepochybně správných. Soutěž jest slovo dvojsmyslné, jež značí i soupeření i zápas, a z této příčiny se spor protahuje mezi těmi, jež právem ztracují tuto dvojsmyslnou věc, v níž vidí toliko protiklad, a těmi, kteří ji ne menším právem chválí pro vynálezy osvětové, které vzbudila, hledíce na ni se stránky jejího přizpůsobení. Avšak my uvažujeme nyní o ní co o věci nepříznivé.

Není podstatným znakem tužeb různých spotřebovatelů a různých výrobců téhož předmětu, ani tužeb jedné postavených tváří v tvář druhým, vzájemný zápas, vzájemný spor. Výrobce a kupec shodují se vždy v tom, že jeden chce koupit, co druhý chce prodat, ovšem ne vždy

za tutéž cenu, avšak posléze souhlasí vždy s určitou cenou a skončí spor. Tužby výrobců se nestřetnou, pokud má každý své zákazníky a své tržiště, okamžitě nerozšiřitelné jako jeho výroba: stanou se protichůdný teprve tehdy, když za šíření se výrobních prostředků každý z výrobců se snaží vyrábět více a osvojit si výrobu druhého. Arciť, ježto výsledkem osvěty jest neustálé zvětšování prostředků lidského konání, jest tento zápas mezi souvřobci nevyhnutelný a musí se stávat stále živějším. Co se týče tužeb spotřebitelů daného zboží, lze říci, že kupci téhož zboží dokonce se vzájemně nepoškozují, nýbrž nejčastěji se vzájemně podporují, jakmile výroba tohoto zboží jde týměž krokem, jako jeho spotřeba: neboť, čím více lidí touží koupit bicykl, tím více klesá cena bicyklu. Tužby spotřebitelů jsou vskutku vzájemně protichůdný toliko v případě — dosti častém při zboží nejnějnějším a při zboží přepychovém — kdy je více poptávek než hotových exemplářů věci hledané, jež se nemohou tak rychle rozmnožovat, jak se tužby rozmnožují nákazou módy, která jest jich předmětem.

Tím jest řečeno, abychom se vrátili k své myšlence, že každý z těchto různých tří druhů soutěže odpovídá určenému zákonu. Mezi prodávacem a kupcem se bez počtu a neustále vyskytují malé úmluvy na všech malých trzích primitivních; znenáhla jsou potlačeny, aby byly nahrazeny velkými úmluvami, jimž dá vzniknout obecní radou stanovená městská sazba obilí a masa; a když zase jsou tyto úmluvy potlačeny, nahradí se ještě většími, rozhovory sněmoven, kde se rokuje o návrzích zákona, jež se snaží stanovením či potlačením jistých práv celního úřadu zájmy výrobců či zájmy spotřebitelů národních podporovat. T. zv. spotřebné společnosti kooperativní, v nichž totiž spotřebitel a výrobce tvoří jednu osobu, se zrodily z potřeby zrušit způsob soutěže, o nějž se jedná, a vyvíjí se jako ony. Mezi kupci se rovněž soutěž vzrůstá*): na

*) V době nouze není, za našich dnů, v poslední visce Krymu či Ameriky pytle obilí, o nějž by se neucházeli — ne někteří sousedé, jako dříve — nýbrž kupci všech evropských národů; rovněž není dnes ani v nejzapadlejším zámku francouzském obrazů starých mistrů, starých knih, o jichž koupí by se neucházeli netoliko někteří dileťanti ze soustředí, z provincie, či z celé Francie, nýbrž i američtí miliardáři.

všech malých primitivních trzích se děje poptávka po pytlích obilím, po kusu dobytka toliko několika osobami; po těchto nesčetných malých poptávkách, jež se omezují buď na jednoty interesentů, buď často na malé místní lichvářské společnosti, následují, jakmile se trhy šíří a širšími stávají, poptávky vždy více se šířící, jež směřují brzy k důležitým jednotám, na př. syndikátům zemědělským, brzy k obsáhlejší společnosti lichvářským, známým obrovským trustům a kartelům.

Leč obrátíme se ku soutěži nejlépe prostudované a skutečně nejintenzivnější, ježto je nejuvědomělejší, k vzájemné soutěži výrobců. Začíná četným soupeřením malých obchodníků, jež se prou o maličké trhy, prvotně vedle sebe ležící a na vzájem skoro uzavřené; avšak v té míře, v jaké stržením ohrad splývají v trhy větší a méně četné, slučují se i malé závody soupeřů, buď dobrovolně, buď násilím, ve větší a méně četné továrny, kde tvůrčí práce, dříve závistivě proti sobě kladena, jest nyní harmonicky seřaděna; a soupeřstvím těchto továren jest obnoveno, ve větším stupni, soupeřství závodů dřívějších: posléze dospěje se postupným vzrůstem trhů, jež se snaží stát se trhem jediným, k několika obrům průmyslu a obchodu, jež spolu soupeří, ač-li se nešíří.

Zkrátka, soutěž se vyvíjí kruhy koncentrickými, stále se šířícími. Avšak šíření soutěže jest podmíněno a zdůvodněno šířením asociace; asociace nebo monopolisace, namítne se. Buď si; ale monopol není než jedním z dvou rozřešení, jež problém soutěže připouští, rovněž jako jednota říšská není než jedním z dvou rozřešení problémů války. Jeden z těchto problémů může se rozřešit asociací individuí, jako druhý federací národů. Ostatně monopol šíře se, zároveň se zmírňuje a, stane-li se všeobecným, v jistých druzích výroby — cíl, k němuž monopol směřuje, a o němž p. Paul Leroy-Beaulieu soudí, myslím neprávem, že je absolutně nedosažitelný*) — byl by pravděpodobně

*) Monopol jest vždy částečný a relativní. Beze vši pochyby je p. Paul Leroy-Beaulieu práv, tvrdí-li, že soutěž nikdy nesměřuje k monopolu absolutnímu a úplnému, a citovaný příklad velkých skladů n. př. Bon Marché, který potlačiv soutěž tolika malých závodů, vzbudil soutěž skladů Louvre, Printemps, La Samaritaine atd., zdá se na první pohled velmi příhodným. Avšak v skutečnosti zmobilisoval každý tento obchodní kolos v určitém okruhu a v jisté míře situaci, o níž se tisíce malých

sem relativním a okamžitým, jakousi jednomyslností, z počátku roztržštěnou v množství malých koterií, malých kmenů, malých církví, malých tržišť, malých škol, jež vzájemně se potírají, a posléze po mnohých polemikách, soustředěnou v malém počtu velkých stran, velkých náboženství, velkých skupin sněmovních, velkých škol filosofických a uměleckých, jež mezi sebou válčí. Neustálila-li se takto znenáhla jednomyslnost katolická? Nebylo-li tomu tak v prvních dvou či třech stoletích církve s nesčetnými spory velmi živými, často krvavými mezi věřícími každé místní církve, jež končily usjednáním, malým credem, a to credo, nesusouhlasie v některých bodech s credem sousedních církví, dalo vzniknout colloquiím, církevním sněmům provinciálním, jež odstranily tyto obtíže, ač občas si vzájemně odporovaly a přenesly své spory v lůno církevních sněmů národních či ekumenických? Politická jednomyslnost staré Francie, co monarchie, se vyvinula stejným způsobem, a podobně se vyvíjí politická jednomyslnost nové Francie ve smyslu demokratickém. Co bych asi napsal jednomyslností jazykovou, t. j. jednotou národní řeči, ustavilo se nejinak než soupeřením dialektů a provincialismů odporujících orthodoxnímu purismu. Jednomyslnost právní se vyvinula ode dávna analogicky tím způsobem, že nesčetné zvyky místní jednotlivě uklidnily tisíce sporů právních (ne všechny, to dokazují pře) a z počátku spolu zápasíce, splynuly znenáhla v jisté zvyky krajinské, jež posléze nahradilo jednotné zákonodárství. Jednotnost vědecká, utvářivší se pomalu, v širší míře, řadou uklidněných a znovu vznikajících sporů mezi učiteli, mezi vědeckými školami, dala by se podobně vysvětlit.

Mezi všemi způsoby sporů zvláště spor právní, pře (občanské nebo obchodní) obrací na se pozornost. Jest pravda, že i pře znenáhla se šíří a vzrůstající spěje k uklidnění? Ano, jakkoli divným se tento názor na první pohled zdátí může. Předně jest jisto, že u národů primitivních se pře neliší od soukromých bojů a vskutku bez syrcované přítomnosti státního soudce by pře mezi spornými stranami skončily většinou ranami. Pře jsou zmírněnými souboji, embryonálními boji. A naopak boje jsou přemi národů, přemi dospělými k přirozenému svému vývoji nedostatkem nadnárodní autority. Jestliže tedy srovnáváme

v jistých pádech snesitelnější než stav kruté soutěže, kterou by nahrazoval. Soutěž spěje k monopolisaci aspoň částečné a relativní nebo k asociaci konkurentů, jako válka k zničení poraženého nebo k smíru s ním, a v obou případech k pacifikaci rovněž aspoň částečné a relativní. Tu byl vzrůst států výbojných ku prospěchu. Velké státy moderní, zaujímající místo středověkých lén, zahájily mír dosti neúplný, arci, a dosud dosti krátký, jenž se však prodlužuje a vzrůstá jako dnešní velkolepé zbrojení. Popírat, že soutěž směřuje k monopolu (nebo k asociaci) a namlouvat si, že se tím hájí soutěž proti jejím snižovatelům, značí naopak zavrhnutí jedinou omluvu, kterou lze uvést: jest to totéž, jako kdyby obhájce militarismu se namáhal popřít pravdu, že válka nese mír v svém lůně co následek vítězství. Válka arci přerušuje mír toliko proto, aby mohla dát vzniknout míru ve větším stupni, a rovněž soutěž neuklidní se okamžitě asociací leč, aby opět z asociace vznikla v podobě soupeřství mezi asociacemi, korporacemi, syndikáty; avšak konečně dospějeme k obrovským asociacím, jež nemohouce více vzrůstat, budou nuceny po vzájemném se potírání se sdružít.

Jest ještě třetí velká forma zápasu sociálního, spor. Beze vši pochyby jest zahrnuta již v předchozích, leč jsou-li válka a soutěž spory, jest jím válka výkony vražednými, soutěž výkony ničícími. Řekněm několik slov o sporu pouze slovním. Když se vyvíjí — neboť mnoho soukromých sporů se nevyvíjí a zaniká na štěstí na místě — vyvíjí se tak, jak právě bylo řečeno, ač je tu zjev méně viditelný. Teprve když spor duševní mezi dvěma si odporujícíma myšlenkami téhož mozku skončil, jest možný spor slovní mezi dvěma osobami, jež různě otázku rozřešily. Když spor slovní, písemný, nebo tiskový mezi skupinami osob, stále se šířícími, nahradí slovní spor dvou osob, děje se tak proto, že skončila v každé z těchto skupin souhla-

skladist přelo; každý z nich má své vlastní zákazníky, kteří z kterýchkoli důvodů, rozmaru či mody, náleží výhradně jemu. Nejčastější důvod je ten, že chová nejlepší kvalitu určitého zboží. Vskutku se stává tato t. zv. vzájemná soutěž velkých skladist (která mimo to může být snadno zmírněna, oslabena vzájemným dohodnutím, při malém počtu skladist snadnějším, než při velkém počtu malých, jež byla oněmi nahrazena), znenáhla pouhou dělbu práce či spíše rozdělením monopolů čas ecných.

právní pŕtky dnešní před našimi soudy se spory stredo-
věkými, kde strany byly ozbrojenými zápasníky, a se spory
kmenů germánských, přesvědčíme se, že svárliuost neustále
se zjemňuje. A připojuji, že se zjemnila rozšírjuje se. Lze
opravdu říci, že otázky právní se rozšírily v té míře, v ja-
ké ustoupily místní zvyky zvykům provinciálním a posléze
zákonům národním: na každém stupni právního sjednoc-
vání dostává se každé formě pře, t. j. každé právní obtíži,
připouštějící dva diametrálně protiuvé názory, rázu obecněj-
šího. Takto tedy zobecňuje se, směřuje každý druh práv-
ního sporu k svému konečnému cíli, jímž jest výrok nej-
vyššího soudu, ucpávající pramen podobných pří. Kolik
podobných pramenů bylo i v našem století ucpáno!

Námítne se mi snad, že národové v té míře. v jaké
se civilisují, stávají se víc a více svárliuými, a že soukromé
spory slovní jsou spory veřejnými, polemikami novinář-
skými, debatami sněmovními spíše podporovány a ne od-
straněny. Námítka tato jest bezvýznamná. Jestliže se divoši
a barbaři málo hádají — a jest tomu dobře tak, neboť
většina jich hádek zvrhne se v pŕtky a bitky — činí tak
proto, že takřka ani nemluví a nemyslí. Vzhledem k ne-
konečně malému počtu jich ideí mohl by nás překvapiti
poměrně velký počet jejich srážek. A mohli bychom býti
snad překvapeni, vidíce tak svárliué kmeny, jež mají tak
málo rozdílných zájmů. Naopak, měli bychom se divit, —
ač to ani nepozorujeme — malému počtu a malé živosti
sporů v našich městech vzdor přebytečnému proudu my-
šlenek rozvířených v nás hovorem a četbou. Měli bychom
být uvedeni v úžas, vidíme-li lidi tolik myslit, tolik mluvit
a tak málo si odporovat, tolik jednat a tak málo se sou-
dit, rovněž jako vidíme-li tak málo úrazů v našich ulicích
tak oživených a tak zatarasených, a vidíme-li tak málo
válek v našich dobách mezinárodních vztahů tak sple-
titych a rozšířených! A co nás přimělo k souhlasu skoro ve všech
těchto bodech? Tyto tři velkolepé věci, vypracované po-
stupně spory staletými: náboženství, práuictví, věda. —
Všimněm si též, že v civilisované zemi spory veřejné vy-
nikají velice významem, palčivým zájmem, živostí nad spory
soukromými a že jest tomu naopak v zemi barbarské. Ná-
silnost našich schůzí sněmovních vzrůstá, kdežto ton sporů
kavárních a salonních se zjemňuje.

Shrneme-li vše, poznáváme, že protiklad a zápas
v našich společnostech, ve své trojí podobě základní, válce,
soutěži a sporu, poslouchají téhož zákona výioje uklid-
něním přerušovaného a vzrůstajícího, jež se střídají s roz-
tržkami zvětšenými a soustředěnými až ke konečnému,
aspoň relativnímu souladu. Z toho vyplývá již — a máme
jiné důvody pro tuto domněnku — že protiklad a zápas
nehraje v světě sociálním, rovněž jako v světě orga-
nickém a v světě neorganickém než úlohu prostředního
článku, určeného postupně se tratit, vyčerpat a vymizet
vlastním svým vzrůstem, jenž pracuje na jeho zničení. I
jest vskutku na čase říci či důrazněji opakovat, jaký jest
vzájemný vztah těchto tří velkých vědeckých stránek ve-
smíru, jež jsem nazval opakováním, protikladem, přizpůso-
bením jevů. Protiklad a přizpůsobení vyplývají z opako-
vání, a protiklad je obyečejně, ne vždy, prostředním článkem
mezi opakováním a přizpůsobením. Poněvadž síly fysické
se propagují nebo se snaží propagovat se progresí geome-
trickou, opakováním vlnivým, interferují či navzájem kom-
binacemi se přizpůsobují: a jich interferenční nárazy ne-
zdají se než připravovat jich interferenční spojení, jich
kombinace. Poněvadž druhy žijící se snaží propagovat se
progresí geometrickou, dědičným opakováním svých indi-
viduelních exemplářů, interferují buď šťastným a plodným
skřížením, buď zápasy, studovanými tak dobře darwinisty,
jež nepostřehli interference životní než s její stránky vra-
žedné, v níž, zjevně přepínající, viděli jediný či hlavní
způsob tvoření nových druhů, t. j. opětne přizpůsobení
druhů dřívějších. A posléze poněvadž kterékoli věci soci-
ální, dogma, slovní výraz, zásada vědecká, mrav, modlitba,
výkon průmyslový atd. se snaží geometricky se propagovat
opakováním napodobivým, interferují šťastně či nešťastně,
t. j. jich nesouladné stránky srazí se v jistých mozcích,
kde dají vzniknout souborům logickým a teleologickým,
prvnímu to zárodku protikladu sociálního, válek, soutěží,
polemik, a svou stránkou souladnou se střetnou v mozcích
geniů i v mozcích obyečejných a tvoří skutečné svazky
logické, vynálezy, iniciativy plodné, zdroje veškerého přiz-
působení sociálního.

To jsou tři články serie cirkulární, schopné tečít se
bez konce. Neboť opakuje se napodobením, šíří se vynález

elementární přizpůsobení sociální, sesiluje se a vzbuzuje střetnutím se jednoho ze svých paprsků napodobivých s napodobivým paprskem kteréhokoli starého nebo nového vynálezu buď nové zápasy, buď právě svými zápasy nové vynálezy složitější, v brzkou vyzařující rovněž napodobením a tak dále do nekonečna. — Poznamenejmež, že souboj logický rovněž jako svazek logický, sociální prvek protikladu jako sociální prvek sociálního přizpůsobení, může se toliko napodobivým opakováním socialisovat, zobecnět a vzrůstat. Avšak jest tu ten rozdíl, že napodobivá propagace vnitřního rozporu dvou myšlenek nebo i zevního rozporu dvou lidí volivších jeden tuto, druhý onu myšlenku, nezbytně spotřebuje a odstraní posléze tento rozpor, ježto každý zápas vysiluje a spěje k vítězství; zatím co napodobivá propagace souladu i vnitřního i zevního, realisovaného zářením nové pravdy, synthese našich poznatků dřívějších a pospolitosti našeho ducha se všemi duchy, jež ji viděli zářit, nemá příčiny se zastavit a pokračuje, se sesiluje. Ze tří porovnaných článků tedy první a poslední předčí druhý výškou, hloubkou, významem a snad i trváním. Jediná prospěšnost protikladu jest, že vybavuje napjetí sil antagonistických, schopných vzbudit ducha vynalézavého, vynález vojenský, jenž umožní vítězství na bojišti a tím ukončí okamžitě válku — vynález průmyslový, jenž přijat nebo monopolisován jedním ze soupeřů, zajišťuje mu vítězství a ukončí okamžitě soutěž — vynález filosofický, vědecký, právní, esthetický, kterýkoli, jenž náhle přeruší nesčetné spory, byť i později dával vzniknouti novým. Hle, tot jediná prospěšnost, jediný existenční důvod protikladu; ale kolikrát vynález, jehož volá, se neozve! Kolikrát zkosí válka ducha, místo aby jej vznítla! A kolik talentů sterilisováno polemikami novinářskými, debatami sněmovními, planým šermem kongresů! Vše, co lze říci — a co dotvrzuje předchozí vývody — jest, že historický pořad postupné převahy všech tří způsobů zápasu závisí na jich schopnosti vznítit vynalézavost: z doby, kdy válka měla převahu, přecházíme ve fási, kdy převládá soutěž, a posléze spor. V společnosti, jež se civilisuje, vyvíjí se mimo to výměna rychleji než soutěž, rozhovor rychleji než spor, a mezinárodnost rychleji než militarism.

Mluvili jsme toliko o protikladech co zápasech, jež existují mezi dvěma články současnými, jež na se naráží.

Co se týče protikladů rytmických, složených z článků postupných, at kvalit, at kvantit, vzestupu nebo sestupu, postupu nebo návratu a naopak, zdá se na první pohled, že jsou méně záhadny protikladů prvních, ježto nejsou ochrnutím a vzájemným ničením sil. Avšak pozorujeme-li z blízka tento příliv a odliv sil, jež střídavě pracují pro a proti nebo praví ano či ne, jest ještě nesnadněji pochopitelný než náraz dvou sil, jež srazíce se vzájemně udržují rovnováhu; neboť tyto ničivé interference mají aspoň znak náhodný, nechtěný, i víme, že jsou skoro neodlišitelné od interference tvůrčích jako stín od těla; nehledě k tomu, že rovnováha v nás vzájemná neutralisace snah opačných, zevních suggestí soupeřivých, dovoluje vyniknout naší přirozené povaze, a že jest snad nejlepší ospravedlnění zápasu vůbec. Avšak rytmus zdá se býti normální hrou, v níž mají síly zalíbení a kterou chtěly, at se jedná o rytmus kvalitativní nebo kvantitativní. A přiznávám se: kdyby byla oprávněna myšlenka, že tento příliv a odliv, toto chlapecké balansování se dělo ve velkém, t. j. že rozklad je přesným opakem vývoje, regrese opakem progresu, a že se vše posléze vrátí, by se nekonečně opakovalo bez jakékoli orientace celku, byl bych jat zoufalostí schopenhauerovskou. Avšak na štěstí není tomu tak a rytmus nejeví se všude rytmus přesnější, pravidelný, vskutku hodný toho jména, leda v podrobnostech jevů, co podmínka jich přesného opakování a tím také jich variace. Gravitace hvězdy neopakuje se než následkem postupu a návratu elliptického, vlna zvuková a vlna světelná neopakuje se než následkem postupu a návratu rovnočárného nebo okružného nebo i elliptického; kontrakce elementu svalového, innervace elementu nervového se nepropaguje v svaly nebo nervy jinak než prostřednictvím malého procesu cirkulárního, jenž se k svému východisku vrací; a Baldwin nedávno ukázal, že i napodobení jest „reakcí cirkulární“, a že ji lze definovat co „reakci svalovou, jež se snaží dosáhnout dráždidel, schopných obnovit tytéž stavy, které znova k týmž dráždidlům směřují a tak dále“. V knize, z níž jsem vyjál tento citát, pojímá slovo „napodobení“ v širším významu, než já jsem jemu přiznal, a zobecňuje je, by jím současně vyjádřil funkce vitální i sociální, píše: „Typ reakce či opakování cirkulárních, jež nazýváme napodobením, jest typem základním,

stále stejným a vlastním každé činnosti motorické“. Avšak opakování, pravidelný krok jevů, není než podmínkou jejich dráhy, jejich evoluce, vždy více méně nepravidelné a pítkreskní, a to tím více, čím více se prodlužuje. Postup a návrat rytmický představuje jistou přesnost toliko v kroku, nikoli v dráze. Jest tomu tak i u rytmu kvantitativního, tohoto všeobecného stoupání a klesání, jež statistika dovoluje měřit průběhem osvětového vývoje. Stává se velmi zřídka, že vzrůst a úbytek konstatovaný jsou stejné a podobné, že vzestupné křivky bohatství n. př. ceny hodnot bursovních, víry náboženské, vyučování, zločinnosti atd. se odráží v křivkách sestupných stejné povahy, stejného rázu. Toť dobře známo statistikům. Zaznamenal jsem jinde nezpětnou podstatu množství sociálních evolucí a zvláště nejdůležitějších. Nevrátím se více k nim.

V závěrku dodejme, že protiklad svýma dvěma velkýma útvary vzbuzuje, akcentuje stále více svou povahu toliko pomocnou a přechodnou: co rytmus neprospívá než přímo opakováním, nepřímo variací a mizí, jak se tato objeví. Co zápas vzbuzuje toliko přizpůsobení, jímž se teď budeme zabývat.

HLAVA TŘETÍ.

Přizpůsobení jevů.

Z výkladů daných v předešlých dvou kapitolách můžeme již pochopiti pravý smysl slova přizpůsobení, jež vyjadřuje nejdůležitější hledisko, s něhož pozoruje věda vesmír. I tu uvidíme, že vývoj vědy spočívá v přechodu od velkého k malému, od nejistého k přesnému, od nesprávného či povrchního k správnému a hlubokému, t. j. v objevení či z počátku ve vymyšlení bezmezného souladu celku nebo některých velkých a nejistých souladů zevních, jež byly znenáhla nahrazeny nesčetnými soulady vnitřními, nekonečným počtem nekonečně malých a plodných přizpůsobení. Uvidíme též, že vývoj skutečna, zde jako jinde právě opačný vývoje našeho poznání, spočívá v neustálé snaze malých souladů vnitřních promítnout se na venek a neustále se zvětšovat. — Mimochodem poznamenáváme, jak jsme to učinili svrchu, že dále nám pokrok vědy objevit nové a hlubší soulady, zjeví nám také i nepostřehnuté a hlubší nesoulady.

Leč dříve podejme některé nutné definice či výklady. Co jest vlastně přizpůsobení, přirozený soulad? Uvedme příklad, mimo živoucí svět, kde teleologické pojítko orgánu a funkce jest tak jasno, že netřeba je vykládat: povodň řeky. Vidíme tu pohoří nebo pásmo pahorků přizpůsobené k odtoku vod řeky, paprsky slunce přizpůsobené k vypařování vod oceánů, dále větry přizpůsobené k přenášení oblak k vrcholům hor, odkud padají deštěm dolů a živí prameny, potoky, řeky, přítoky veletoku. Jest to rovnováha nestálá, oběh konů spjatých a se opakujících — a to opakujících se s obměnami. Bytost živá, mohlo by se říci, jest podobným oběhem, toliko mnohem složitějším, u něhož přizpůsobení není jednostranné, jako v uvedeném příkladě, nýbrž

vzájemné. Orgán slouží výkonům funkce životní a naopak funkce životní slouží k udržení orgánů; jestliže však pohoří v soustavě vod oběžnice jest přizpůsobeno k odtoku vod, odtok vod neslouží k zachování pohoří, nýbrž obnažuje a odstraňuje je znenáhla. Teplota sluneční jest tedy bez veškeré reciprocitě přizpůsobena k zavodňování půdy.

Vždy jest to soulad, který se opakuje. Právě jsme to viděli; ukažme to na jiných příkladech. Každá oběžnice sluneční soustavy, pojatá mechanicky, t. j. co pohybuje se bod, skytá obraz souladu ve svém úsilí sklonit se k slunci a ve své snaze se zas od něj tangenciálně vzdáliti: tyto dvě síly dostředivé a odstředivé by byly protichůdny, kdyby se snažily účinkovat na téže přímce; jelikož však stojí k sobě kolmo, přizpůsobují se navzájem. (Protiklad a přizpůsobenost se tedy v přírodě vzájemně přetvořují.)* Gravitace oběžnice jest opakováním, a sice obměněným opakováním tohoto mechanického přizpůsobení. Oběžnice geologicky pojatá, vzhledem k svému složení stratigrafickému a fysickochemickému, jest velmi harmonickým upravením vrstev nad sebou položených, a, věříme-li v této věci p. Stanislavu Meunierovi, opakuje se tato úprava v každé oběžnici, i ve všeobecné soustavě sluneční; neboť theoretický řez zemí skytá od středu k povrchu řadu vrstev běložhavých, pak ztuhlých, dále tekutých, posléze plynovitých, sobě navzájem nezbytných, a postup tento jest analogický postupu hvězd, který shledáme, vyjdeme-li od slunce co středu a pokračujeme-li až k výběžkům soustavy, až k Neptunovi, který jest plynovitý. Ostatně nám na správnosti této analogie málo záleží.

Kterákoli skupina jest sloučením bytostí buď navzájem, buď k společné funkci přizpůsobených. Seskupení značí přizpůsobení. Mimo to však mohou různé skupiny, jež mají společné vztahy, býti vzájemně přizpůsobeny, což značí vyšší stupeň přizpůsobenosti. Tímto způsobem lze rozlišovat nekonečnou řadu stupňů. K vůli větší jednoduchosti rozlišujeme toliko dva stupně přizpůsobení. Přizpůsobení prvního stupně stává mezi prvky určitého systému; přizpůsobení druhého stupně pojí je k systémům okolním, k jich t. zv. prostředí. Přizpůsobení k samu sobě se liší velice

*) Směr, cyklon jest rovněž souladem atmosferickým, oběhem konů způsobených dvěma shodnými silami, jež si nekladou navzájem překážky, nýbrž se ve výslednici doplňují.

ve všech případech od přizpůsobení k jiným, jako se liší opakování sama sebe (zvyk) od opakování jiných (dědičnost nebo napodobení), jako protiklad vůči sobě (uvažování, pochybnost) se liší od protikladu vůči jiným (zápas, soutěž). Často se tyto dva druhy přizpůsobnosti v jisté míře vzájemně vylučují; často bylo pozorováno, že nekoherentnější útvary politické, nejlogičtější odvozené, skytající nejdokonalejší znaky přizpůsobenosti prvního řádu, jsou nejméně přizpůsobeny k požadavkům svého prostředí tradičního a zvykového a naopak, že nejpraktičtější jsou nejméně logické. Totéž platí o mluvnicích, o náboženstvích, umění atd.: jediná mluvnice dokonalá s pravidly bezvýjimečnými jest mluvnice . . . volapyku. Rovněž to platí o organismech: existují organismy dokonale avšak života neschopné, jež by byly života schopnější, kdyby byly méně dokonalé. Úplnost jich přizpůsobenosti může jich pružnosti škodit.)*

Po těchto předběžných poznámkách dokažme správnost našich dvou svrchu prohlášených thesů. Stoupenci konečných příčin se všemožně přičinili, by myšlenku účelnosti rozkřičeli. Vzдор tomu je však jisto, že okamžikem, kdy byl uveden v názor světový tento pojem, byl i v podobě mystické a nejméně racionelní, počíná první žvatlání vědy. O čem snilo prvotní vědomí při pohledu na hvězdnatý vesmír? O přizpůsobení ohromném, jediném, chimerickém, zrozeném z illuse t. zv. geocentrické: všechny hvězdy jsou tu k vůli zemi; na zemi a na její města a řísky upírají nebesa svůj zrak a stále se znepokojují osudem bytostí pomíjejících, jakými jsme my. Astrologie byla logickým vývojem tohoto velkolepého, smyšleného přizpůsobení nebo k zemi a člověku. Skutečná astronomie netoliko odstranila tuto absurdní harmonii, nýbrž i rozbila jednotnost harmonie nebeské, roztříštila ji v tolik harmonií částečných, kolik

*) Jestliže je dána jistá myšlenka, může pokrok intelektuelní, vycházející od této myšlenky (obyčejně směsí pravdy a omylu), se bráti dvojím různým směrem: buď přizpůsobením toliko prvního stupně, t. j. postupnou harmonisací této myšlenky s sebou samou, vnitřní diferenciací a kohesí (tak se děje rozvoj mnohých theologii a metafysik); buď přizpůsobením druhého stupně t. j. postupnou harmonisací této myšlenky s danými vnějšími smysly, se zevními vztahy postřehu a objevu (rozvoj to vědecký). — V prvním případě spočívá pokrok často v přechodu od menšího bludu k většímu.

je soustav slunečních, jednotlivě souvislých, symmetricky seřazených, leč vzájemně spjatých pouty dosti polybnými a nejistými, seskupených v beztravné mlhoviny, v rozptýlené konstelace, v zářivý nesoulad. Rozum lidský, především pořádku milovný, nemohl tedy než zřici se hledání nejvýznačnějších rysů božské koordinace v celkové skupině světa, v kosmu, nejpodivuhodnějším proň předmětu. Byť je nalezl, musil sestoupit k sluneční soustavě a čím lépe poznával tento malý svět, tím více uchvacoval jej ne celek, nýbrž spíše jednotlivosti tohoto krásného seskupení hmot. Čím více jej překvapovaly vzájemné vztahy oběžnic, jich vztahy k družicím, a dále na povrchu těchto globů jich geologické útvary, soustava jich vod, jich chemické složení, tím více se mu jevila jich blízká shodnost. Ne více k ohromné klenbě nebes se obrací zbožná duše, by vyzývala hlubokou moudrost, jež řídí tento svět: v křivuli chemickou jest ji nahlédnout, by tu zkoumala mysterium těchto fyzických souladů, jež jsou ze všech jistě nejpřesnější a nejpodivuhodnější, podivuhodnější než hvězdná směs: sloučeniny chemické. Kdybychom mohli silným mikroskopem prohlédnouti si nitro molekuly, zdálo by se nám podivuhodné sdružení elliptických či kruhových pohybů, z kterých se pravděpodobně skládá, úchvatnější, než hra velkých obrtlíků nebeských, jinak velmi jednoduchá!

Přejdeme-li od světa fyzického k světu živému, poznáváme i tu, že na první své pouti lidský rozum pojal velkolepou, jedinou přízpůsobenost, přízpůsobenost celého organického světa, i rostlinstva i živočišstva, k účelům lidstva, k jeho výživě, zábavě, ochraně, k odvrácení skrytého nebezpečí. Věštba a totemism, rozšířené z počátku mezi všemi národy, vznikly tímto způsobem. A ať i pokrok vědy rozptýlil tuto anthropocentrickou illusi, přec zbylo z ní trochu v učeném bludu, tak dlouho vládoucím mezi přírodními filosofy, v představě paleontologické řady co přímého vzestupu k člověku a v pojetí každého druhu vymřelého i žijícího co noty ve velkém koncertě, zvaném božským plánem přírody, ideální a pravidelné budovy, jejímž vrcholem byl člověk.

Když pozorování vyvrátilo celou řadu našich domněnek, sprostili jsme se těžce idee tak drahé a poznali, že příroda svou nejpodivuhodnější, mohutnou harmonii rozvíjí ne ve velkých

čarách evoluce bytostí, tak rozvětvené a křivé, ani ve velkých skupinách jich různých druhů, tvořících regionální zvířenu a květenu, vzdor patrnému přízpůsobení, objevenému v případech cizopasnictví a ve vztazích lmyzů ke květům jistých rostlin, nýbrž hlavně v podobnostech každého organismu. Stoupenci účelnosti kompromitovali, myslím, tuto myšlenku a užívali ji bludně, nikoli však výstředně; naopak vytkl bych jim, že ji užívali dle svých unitářských zásad v míře omezené. Není účele v přírodě, účele, vůči němuž vše ostatní zůstává prostředkem; je nekonečné množství účelů, které se snaží vzájemně se využítkovat. Každý organism a v každém organismu každá buňka a v každé buňce snad každý prvek buněčný má svou malou prozřetelnost pro sebe a v sobě. Jak svrchu tak i tu dospějeme k názoru, že harmonisující síla — již se zabývat pozitivní věda má právo, aniž popírá tím možnost jiné — není bezmocná a jediná, zevní a povrchní, nýbrž nekonečně zmnožená, nekonečně malá a vnitřní. Opravdovým zřídlem všech harmonií žijících a tím méně zřejmých, čím více se oddalujeme od východiska a zaujíme širší pole, jest oplodněné vajíčko, síť čar, jež se střetly v křížovatce mnohdy šťastné, zárodek nových schopností, jež se rozšiřují a propagují dále, díky selekci nejzpůsobilejších a eliminaci nejméně způsobilých.

Přistupme k světu sociálnímu. Theologové, kteří byli vždy prvními sociology, nejsouce si toho vědomi, pojímají často síť všech historií národů co konvergentní od počátků lidstva až k vzniku jich kultu. Čtěte Bossueta. Byť se i později sociologie laicisovala, přece se nesprostila podobných predsudků. Comte přeložil pedantsky myšlenku Bossuetovu, již se právem obdivoval: proň konverguje celá historie lidská k čře a panství jeho pozitivismu, jakéhosi laického novokatolicismu. Nezdálo se Augustinu Thierrymu, Guizotovi a jiným filosofům historie kolem roku 1830., všecken běh evropských dějin konvergovat . . . k monarchii červencové? Správně řečeno, Comte nezaložil sociologii, nýbrž podal nám pod tímto jménem pouhou filosofii dějin, arci podivuhodně dedukovanou; bylo to poslední slovo filosofie dějin. Jako všechny takto nazvané systémy, tak nám jeho pojetí rozvíjí historii lidstva, toto tak spleťté přádeno, či spíše směsí pestrých přáden v jedinou a tutěž

evoluci, v jedinou a tutéž representaci jakési trilogie nebo jediné tragédie, upravené dle pravidel dramatických, kde se vše slučuje, kde každá ze tří sloučených částí, každý kruh přizpůsobený a připojený k následujícím, se skládá z řásí vzájemně spojených, kde vše spěje bez zastávky ke konečnému rozuzlení.

Spencerem jest učiněn velký krok k zdravějšímu pochopení sociální přizpůsobenosti: není to již jednotné drama, jest to určitý počet různých dramat sociálních, na něž lze užít jeho formule sociální evoluce. Evolucionisté jeho školy formulují takto zákony jazykového, náboženského, hospodářského, politického, mravního, estetického vývoje, míní též, aspoň implicate, že tyto zákony jsou schopny ovládat netoliko jedinou řadu národů t. zv. historických, nýbrž všech národů, jež existovaly a budou existovati. Aspoň se tu jeví táž chyba znásobena a v menších rozměrech: totiž domněnka, že, chceme-li užít pravidelnost, pořádek a logický postup ve faktech sociálních, musíme vyjít od jich podrobností, podstatně nepravidelných, a se vznést vysoko, až pojme s hlediska panoramického rozsáhlé celky; že podstata a zdroj veškeré koordinace sociální vězí v kterémsi faktu velmi všeobecném, odkud se stupuje, leč velmi ochabující, po stupních až k faktům jednotlivým a že člověk celkem se kolácí, zákon evoluce jej však vede.

Můj názor jest v jistém smyslu opačný. Nepopírám existenci jistých společných úsilí mezi různými a mnohotvárnými dějinnými evolucemi národů, spějícími jako řeky v tutéž kotlinu; vím dobře, že jestli mnohé tyto potoky či řeky se cestou ztratí, spojí se přítoky jiných, prošeďe tisícem větrů, v jeden všeobecný proud, který vzdor svému rozdělení v ramena, nezdá se býti určen k tomu, by se rozštěpil ve více ústí. Leč vidím též, že skutečnou příčinou konečného proudu, vzniklého z těchto řek, této konečné převahy sociální evoluce — evoluce národů t. zv. historických — mezi všemi ostatními, jest řada objevů vědy a průmyslových nálezů, jež se bez ustání hromadily a jichž skutečné spojení dialektické se zdá, nikoli bez oklik, neurčitě se odrážet ve spojení národů, kteří přispěli k jeho vzniku. A vystoupíme-li k skutečnému zřídлу tohoto velkého proudu vědeckého a průmyslového, nalezneme v každém

mozku ducha neznámého či slavného, který připojil novou pravdu, nový prostředek činnosti k staletému odkazu lidstva, a který tímto přínosem učinil vztahy lidí harmoničtějšími, vyvíjeje pospolitost jich myšlenek a umožňuje jich společnou práci. Tedy v odporu s filosofy, o nichž jsem právě mluvil, tvrdím, že pouze podrobnosti lidských úkonů v sobě zahrnují přizpůsobení zřejmé, že to je podstata menších harmonií pochopitelných v doméně širší a že čím více se vzdalujeme od malé skupiny sociální velmi sjednocené, rodiny, školy, pracovny, malé církve, kláštera, pluku a se blížíme k městu, provincii, národu, tím méně jeví se solidarita dokonalou a nápadnou. Jest celkem více logiky ve řeči než v hovoru, v hovoru než v řadě a skupině hovorů, více v jednotlivém obřadu než v celém vyznání, více v článku zákonním než v celém zákoníku, více ve vědecké theorii speciální než v souhrnu vědy, více v jednotlivé práci vykonané dělníkem než v celé jeho činnosti.

Jest tomu vskutku tak, leda že by mocná individualita zakročila a řídila i vedla celek. V tomto pádu — který ostatně se stává stále častějším — neboť osvěta se charakterisuje tím, že poskytuje individuálnímu programu sociální reorganizace možnost se uskutečnit, v tomto pádu pravím, není vždy pravdou, že soulad agregátů jest v opačném poměru jich množství; často — a stále častěji — nejrozsáhlejší agregáty mohou býti i nejharmoničtější. Na př. francouzská administrace, organizovaná despotickým duchem Napoleonovým, jest aspoň tak dobře přizpůsobena ku svému účelu všeobecnému jako každý nejmenší její kolostroj ku svému zvláštnímu účelu; železniční síť pruského státu jest rovněž dokonale přizpůsobena k účelu vojenskému jako každé nádraží k účelům obchodním a jiným; systém Kantův, Hegelův, Spencerův jsou rovněž koherentní svým všeobecným uspořádáním jako kterékoli jednotlivé menší theorie, jež oněm za látku sloužily. Zákonodárství dobře kodifikované může poskytnouti takový pořádek uspořádáním svých nadsisů a kapitol, jako každý z jednotlivých zákonů, jež amalgamuje poutem různých dispozic; když bylo náboženství přepracováno mohutnou theologií, může sdružení jeho dogmat býti či se zdát logičtější než každé jednotlivé dogma. Avšak — jak lze poznat — ukazují tyto fakty, zdánlivě odporující svrchu

vedeným, v skutečnosti jako ony individuálního ducha co právě zřídlo veškeré sociální harmonie. Neboť tyto pěkné souřadnosti musily býti dříve postřehnuty než byly uskutečněny; z počátku, než pokryly bezmezné území, existovaly toliko v podobě myšlenky, skryté v kterýchsi buňkách mozkových.

Řekneme teď, že elementárním přizpůsobením sociálním jest přizpůsobení dvou lidí, z nichžto jeden odpovídá slovem či skutkem na vyslovenou či tichou otázku druhého? Neboť ukojení jisté potřeby, jako rozřešení jistého problému jest odpovědí na otázku. Řekneme tedy, že tento elementární soulad spočívá ve vztahu dvou lidí, z nichž jeden vyučuje a druhý se učí, z nichž jeden velí a druhý poslouchá, z nichž jeden vyrábí a druhý kupuje a spotřebovává, z nichž jeden jest hercem, básníkem, umělcem a druhý divákem, čtenářem, diletantem či spíše ve vztahu dvou lidí, jež společně pracují na témže díle? Ano, a ač tento vztah zahrnuje vztah dvou lidí, z nichž jeden jest vzorem a druhý kopií, přece se liší od vztahu prvního.

Avšak dle mého náhledu dlužno vésti rozbor ještě dále a — jak jsem ukázal — hledat elementární přizpůsobení sociální v mozku samém, v individuálním duchu vynálezce. Vynález — rozumím jím onen, jenž jest napodoben, neboť vynález, jenž zůstane uzavřen v duchu svého původce, jest sociálně bezvýznamný — vynález jest harmonií myšlenek, jež jest matkou všech harmonií lidských. By nastala výměna mezi vyrábětelem a spotřebovatelem a především, by byla vyrobena věc darovaná spotřebovateli (neboť směna jest darem vzájemným a jako tento, vznikla po daru jednostranném) musí mít výrobce z počátku dvě současné představy, představu potřeby spotřebovatele, přijímače a představu prostředku ukájejícího tuto potřebu. Bez tohoto vnitřního přizpůsobení dvou představ není zevní přizpůsobení, nazvané darem, možno. Rovněž není dělba práce mezi více lidmi, jež mezi sebe rozdělili různé části těžké práce, konané dříve jediným člověkem, možná, jestliže tomuto nepřipadlo na mysl chápat různé ony práce co části téhož celku, co prostředky téhož účelu. V základech každého sdružení lidí trvá, opakuji, původně sdružení myšlenek téhož člověka.

Nikdo mi přece nevytkne, že toto vzájemné přizpůsobení myšlenek zaslouží jméno sociálního přizpůsobení

teprve, když jest vyjádřeno vzájemným přizpůsobením lidí. Často vsutku se vyjadřuje jinak a zdá se, že tento způsob vyjádření i převládá. Když práce konaná jediným člověkem jest nahrazena dělbou práce mezi více lidmi, stává se často, že nový vynález má za následek vykonávání všech fází úkonu jediným strojem. V tomto pádu tvořila dělba práce, sdružení práce mezi lidmi toliko prostřední článek mezi sdružením myšlenek v mozku prvního tvůrce a sdružením per v stroji. Nevěděla se tedy myšlenka genia v skupinu pracovní, nýbrž stělesnila se v kusech železa či dřeva. A tento pád zobecňuje se pokrokem strojnictví. Dejme tomu — ač je to nemožno — že veškerá tvorba lidská se koná stroji. Nebude tu více dělby práce, ježto nebude více žádné či skoro žádné práce a lze říci, že nebude více sociální harmonie v užším slova smyslu, nýbrž toliko sociální souzvuk: a nebude-liž tento souzvuk, který jest ještě více žádoucí než ona harmonie, výsledkem těchto nesčetných a nekonečně malých přizpůsobení mozkových? Kde možno naléztí mocnějších činitelů sociálních než jsou tyto fakty naprosto individuální?

Viděli jsme právě, že rozvoj sociologie, zde jako jinde, přiměl ji sestoupit z chimérických výšin velkolepých a nejistých příčin k nekonečně malým dějům skutečným a přesným. Ukažme nyní, či spíše naznačme — neboť se nám nedostává místa k podobným výkladům — že rozvoj sociální skutečnosti, právě opácný rozvoji vědy sociální, spočíval v postupném přechodu z množství velice malých souladů k menšímu počtu větších a velice malému počtu velmi velikých, až dospějeme, v nekonečné budoucnosti, ku vyčerpání sociálního pokroku osvětou jedinou a povšechnou, co možná harmonickou. Rozumějmež dobře, tento zákon postupného šíření neplatí z tendence vynálezu či skupiny vynálezů k napodobivé diffusi: to by znamenalo návrat k zákonu napodoby, který již známe. Také se nejedná o úkaz, že toto napodobivé vyzářování dává neustále vzrůst sociální harmonii, kterou nazýváme dělbou práce a která by měla spíše být nazývána solidaritou prací. I když průmysl zůstává týmž, aniž pokračuje, vzrůstá vyplývající odtud kooperace sociální tou měrou, jakou se s jedné strany potřeby konsumpce, jimž odpovídá, s druhé strany výkonů produkce, jimž oněm odpovídá, propagují napodobením

pokrok vědy, přizpůsobení; ani pokrok průmyslnosti a pokrok průmyslu; ani pokrok mravnosti a pokrok mravouky; ani pokrok militarismu a pokrok vojenství; ani pokrok řeči, totiž její expansi teritoriální a pokrok jazyka t. j. třibení jeho mluvniče a obohacení jeho slovníku. Či jest to totéž, pokračuje-li věda, kdežto vyučování se nešíří dále, jako, jestliže se vyučování dál a dále šíří a věda zůstává stát? a možno říci, že v obou těchto pádech, bychom se vyjádřili zcela neurčitě, pokročila věda? Nikoli, jsou to dvě věci bez společné míry. Každý zisk vědy, každá pravda, jež se přijme k uzpůsobení skupině návrhů souhlasných, není pouhým součtem, nýbrž spíše násobením, vzájemným utvrzením. Avšak každý nový žák, jenž se připojí k ostatním, každá duše, již věda znova byla sdělena, není než jednotkou přičtenou k ostatním. Abychom byli přesni, doznáme, že tu stává více než součet: neboť sdělení vzdělanosti, jež odtud vyplývá, rozšíří podobnosti vyučování daného různým dětem, v každém dítěti důvěru ve své vědomosti *) a jest i přizpůsobením sociálním a nikoli bezcenným.

Leč než půjdeme dál, pozastavme se, bychom učinili několik důležitých poznámek. Předně poznamenejme, kdy se představa přizpůsobení stává přesnější a jasnější, přecházíme-li ze světa fyzického a živého k světu sociálnímu. Víme dobře, co jest přizpůsobení molekuly kyselé k molekule zásadové, s níž se spojuje, či co jest přizpůsobení zrnka pelového k vajíčku, jež jím oplodněno dá vzniknout novému individuu, zakladateli snad nového plemene? Nevíme o tom ničeho. Když dvě vlny zvukové interferují, vzájemně se podeprou, místo aby se vzájemně ničily, a sesílí nebo zbarví neočekávaně zvuk, jsme arci trochu lépe poučeni o podstatě jevu; leč, bychom řekli pravdu, toto pouhé sesílení nebo i zvláštní zbarvení zvuku jest původní tvorbou toliko se subjektivního hlediska našich sluchových

*) Poznamenejme mimochodem, že vyučování si jest úplně podobno toliko ve škole obecné, méně ve škole střední, vzdor jednotnosti bakalářských programů a nejméně na školách vysokých, kde svobodný nesoulad nauk jest tak častý. A podřízená i prostředkující povaha odporu, sporu se jeví v tom, že vyučování vysoké, kde odpor a spor vládnou, se vždy snaží sestoupit ve vyučování střední, kde ony méně vynikají, a do školy obecné, kde jich není. Spory učenců buď neprospívají ničemu, buď vybarvují přizpůsobení pravd k příští potřebě venkovských učitelů.

mimo předem velmi ohraničené území, z něhož vznikla. Jakkoli důležit jest vzrůst trhá, obvyklá to předejhra federace národů, teď se o něm nejedná. Stává se arci velmi zřídka, že se tento zevní pokrok průmyslu uskutečňuje beze všeho vnitřního pokroku.

Chceme nyní mluvit o tomto vnitřním pokroku t. j. o tendenci vynálezu, daného přizpůsobení sociálního, komplikovat se a vzrůstat, přizpůsobující se k jinému vynálezu, jinému přizpůsobení, a plodící takto nové přizpůsobení, jež povede novými střety a svazky logickými téhož rázu, k vyšší synthesi, a tak dále. Tyto dva postupy vynálezu, postup rozpínavý, napodobivou propagací, a postup soustřeďující, řadou svazků logických, se zajisté velice různí, avšak, aniž jsou si opačny, (vzdor jinde obvyklému protikladu mezi rozpínavostí a soustředivostí představ), jdou vedle sebe a jsou neoddělitelné. Jestliže n. př. představy kola a ochočení koně, byvše propagovány — snad staletí — nezávisle jedna na druhé, splynuly a se sharmonisovaly v představu vozu, bylo každému mozkovému spojení dvou představ v třetí zapotřebí funkce napodobivé, jež je sblížila v témže mozku, jak bylo již potřebí k jich vzniku každé z nich, by jich prvky byly vneseny v mozek jich původců vyzařováním různých vzorů. Každá nová synthese vynálezů vyžaduje širšího napodobivého vyzařování než jest předechozí. Tyto dva postupy, postup napodobivý, uni-formující, a postup vynalézavý, systematisující, se bez ustání proplétají. Jsou spojeny pojítkem, jež arci není pevné, — neboť n. př. dosti dlouhá řada těžkých theoremů se rozvíjela v mozek Archimeda a Newtona beze všeho přítoku živlů poskytnutých učením jinými v intervalech každého vynálezu —, avšak toto pojítko jest tak obvyklé, že můžeme takřka vždy vidět, jak rozsáhlost sociálního pole a intenzita sociálních styků, objemu a hloubka národností, ne-li států vzrůstá současně s bohatostí jazyků, architektonickou krásou theologií, spojitostí věd, složitostí a kodifikací zákonů, spoutání organizací nebo reglementací průmyslných prací, finančním řádem, koordinací a komplikací administrativní, raffinovaností a rozmanitostí literatury a umění.

Rovněž jest pravda, že nesmíme směšovat, jak se často děje, pokrok vyučování, jednoduché napodobení, a

vjemů a nemá nic společného s faktem objektivně tvůrčím: se sloučením chemickým. Když se dva druhy živočichů nebo rostlin, střetnouce se vzájemně podporují a vyžívají, dá rovněž tento velice jasný případ vzájemnosti životní toliko vzrůstí jich blahobytu a jich propagaci a nesmí býti směšován s oplodněním, jež zůstává velmi nejednoznačné. Avšak jakákoli šťastná interference dvou napodobivých paprsků jest vždy průhledná pro náš rozum: může je prostě vzájemně vzněcovat — jako propagace Auerova hořáku podporuje propagaci plynu a naopak, jako propagace francouzské řeči podporuje propagaci francouzské literatury, jež zas oně prospívá. Jest i možno, že tato interference má hlubší výsledek a že vzbuzuje nový vynález, ohnisko nového napodobivého vyzařování paprsků — jako propagace mědi střetnouce se kdysi s propagací cínu, suggerovala myšlenku vyrábět spěš, jako znalost algebry a geometrie suggerovala Descartesovi algebraické vyjádření křivek. — A v prvním jak v druhém pádu vidíme velice jasně, že příčinnost jest logickým a teleologickým vztahem a že se navazuje na jeden nebo druhý těchto dvou typů: brzy jest jako Newtonův zákon, jako kterýkoli zákon vědecký, syntetisi představ, jež dříve se nezdály ani se potvrzovat, ani si odporovat, a jež teď se vzájemně potvrzují, co důsledky téhož principu; brzy jest, jako kterýkoli stroj, syntetisi konů, jež, dříve si neznámy, se vzájemně podporují geniálním spojením, jsouce solidárními prostředky téhož cíle. Vynález vozu, (již složitý, jak jsme viděli), vynález železa, vynález hybné síly páry, vynález pístu, vynález kolejnice: samé to vynálezy, jež zdánlivě si jsou navzájem cizí a jež jsou solidarizovány vynálezem lokomotivy.

Za druhé, jedná-li se o syntetisi konů, o vynález vědecký či průmyslný, náboženský či estetický, jedním slovem o vynález theoretický nebo praktický, jest elementární postup, jež ho utvořil, vždy logickým sdružením. Byť sebe více představ či konů syntetisovalo theorii nebo stroj, současně se vždy toliko dva živly kombinovaly a vzájemně přizpůsobily v mozku vynálezce či všech vynálezců, jež postupně pracovali na jeho utvoření^{*)}. Ve své „Seman-

^{*)} Viz — v „Zákonech napodoby“ — kapitola o logických zákonech napodoby, zejména str. 175, str. 195 a násl., — a „v Logice sociální“ kapitola o zákonech vynálezu.

tice“ učinil p. Bréal vzhledem k řeči poznámku velice jemnou, jež podporuje toto všeobecné pozorování: „Nechť jest jakákoli délka složeného slova, nikdy neobsahuje více než dva pojmy. Toto pravidlo není libovolné: má svůj důvod v podstatě našeho ducha, jenž sdružuje své představy po dvou.“ Na jiném místě vztahujícím se na schematické figury, jimiž se pokusil James Darmesteter učinit viditelným vývoj smyslů slov různými cestami, píše Bréal: „Jest nám si uvědomit, že tyto složité figury mají cenu toliko pro jazykozpytce: kdo vynajde nový smysl slova, zapomeneme okamžitě jeho smysly dřívější, jeden vyjímaje, tak že se představy sdružují vždy po dvou.“ — Vždy, i u protikladů představ jsme to viděli. Bylo by snadno, leč velmi zdlouhavo, ukázat všeobecnost tohoto postupu, kdybychom postupně postihli každý objev nebo každé zdokonalení dřívějšího objevu v soustavě vědecké, právnické, hospodářské, politické, umělecké, mravní. Ukažme tu spíše, proč jest tomu tak, jak se to stalo možno a nutno.

Záleží to podstatně v tom, že jednak krok ducha, jeho elementární postup, spočívá v přechodu od jedné představy k druhé, v jich spojení závěrem nebo chtěním, závěrem, jenž ukazuje představu přívlastku zahrnutou v představě podmětu, nebo chtěním, jež považuje představu prostředku za zahrnutou v představě cíle. Jednak, jestliže duch přejde od jednoho závěru k druhému složitějšímu, od jednoho chtění k druhému obsáhlejšímu, děje se tak proto, že duševním opakováním, tímto dvojnásobným napodobením, vlastního já, jež nazýváme pamětí nebo zvykem, se závěr stane v pojem, v splýnutí svých dvou článků sloučených a nerozdílných, a že chtění, cíl, se přetvoří v reflex vždy méně vědomý. Tímto nevyhnutelným přetvořením — jež se koná ve velkém, sociálně pod úctyhodným jménem tradice a zvyku — jsou naše dřívější závěry způsobily vstoupit do pojmy v podstatu nového závěru, naše dřívější záměry v podstatu nového záměru. Z nejnižšího k nejvyššímu výkonu našeho chápání a naší vůle se tento postup nemění; a nestává theoretického objevu, jenž by byl něčím jiným než správným spojením přívlastku t. j. dřívějších závěrů, a nového podmětu, jako nestává objevu praktického, jenž by nebyl chtěním spojením prostředku t. j. dřívějšího chtěného cíle, a nového cíle. Tímto i tak jednoduchým, i

tak plodným střídáním opačných přeměn, jež se sledují bez konce, závěr nebo cíl vědecký se stane pouhým pojmem nebo pouhým prostředkem dneška, jenž vzbudí závěr a cíl zítřka, určený, by sceluje se, posléze zanikl, atd.; tímto rytmem sociálním jak i psychologickým, se vzněsly znenáhla všechny velkolepé budovy objevů a vynálezů, vzbuzující náš obdiv: naše řeči, naše náboženství, naše vědy, naše zákonníky, naše administrace, a zajiště i naše organizace vojenská, naše průmysly, naše umění.

Pozorujeme-li jednu z těchto velkých věcí sociálních, mluvnicí, zákonníků, teologií, jeví se duch individuální věci tak malou u podstatce těchto pomníků, že myšlenka zítří v něm jediného zedníka těchto obrovitých katedrál, zdá se směšnou jistým sociologům, a aniž postřehneme, že se tím zřikáme jich vysvětlení, snadno se dáme svést k výroku, že jsou to díla svrchovaně neosobní — a odtud není než krok k tvrzení, jež pronáší můj vynikající odpůrce pan Durkheim, že nejsou funkcemi individua, nýbrž jeho činiteli, že existují nezávisle na lidských osobách a že je ovládají despoticky, vrhajíce na ně svůj tíživý stín. Leč jak vznikly tyto sociální jevy? — neboť, jestliže potírám myšlenku sociálního organismu, jsem dalek toho, bych se protivil myšlence jistého sociálního jsoucna, o něž lze se dohodnout. Vidím dobře, že jednou vzniknouce, se individuu vnucují, mnohdy — zřídka — násilím, nejčastěji přesvědčováním suggestcí, zvláštní radostí, již pocítujeme a to od dětství, můžeme-li si vštípiti příklady tisíce nás obklopujících vzorů, jako dítě ssaje mléko matčino. Vidím to dobře, avšak jak byly tyto oslňující pomníky, o nichž mluvím, zbudovány, a kým, ne-li lidmi a lidskou prací?

Pokud se týče pomníku vědeckého, nejvelkolepějšího snad mezi všemi lidskými pomníky, nestává žádné pochybnosti. Byl zbudován v plném světle historie a sledujeme jeho vývin skoro od počátku až k našim dnům. Že byly naše vědy z počátku prachem malých objevů rozptýlených a nespojených, jež se pak seskupovaly ve skupiny, jichž každá byla o sobě objevem, v malé theorie, že tyto později splývaly v theorii širší, potvrzené nebo opravené množstvím jiných objevů, posléze mohutně spjatý oblouky hypotéz, vznesených vynálezů jednotného ducha; že tomu bylo tak, o tom není sporu. Nestává zákona, nestává vědecké the-

orie, jako nestává filosofické soustavy, jež by dosud ne- nesly jmen svých původců. Vše jest původu individuálního, netoliko veškerá látka, nýbrž i rozvrhy podrobností i celku, vše, i to, co jest nyní rozšířeno ve všech mozcích vychovaných obecnou školou, bylo z počátku tajemstvím jediného mozku, odkud toto malé světélko, zmlátné, slabé, vyzařovalo obtížně v úzké sféře protivami až k chvíli, kdy se síleno rozšířením, se stalo zářícím světlem.

Avšak je-li jasno, že věda se takto zbudovala, je rovněž jisto, že konstrukce dogmatu, zákonníku, státní správy, hospodářského řádu se konala podobně; a stávají-li pochybnosti co do vývoje řeči a mravnosti, poněvadž temnost jich původu a zdoluhavost jich přeměn ukrývají před námi větším dílem jich běh, proč by nebylo pravděpodobno, že jich vývoj sledoval též zákon! Neobohacuje se náš jazyk nepatrným tvořením výrazů obrazných, obrátů pitoreskních, nových slov, či nových významů a nevzešla každá tato novota, byť byla obyčejně anonymní, z osobní iniciativy dál a dál napodobené? a nezvětšují řeči svůj slovník, nezjemňují a nekomplikují svou mluvnicí tím, že si vzájemně půjčují nahodilé ony výrazy, bující v každém jazyku? Nemění se znenáhla běžná mravouka stálými malými revoltami individuálními proti této morálce a malými přídávky individuálními k její předpisům přičiněnými? A nepřecházíme — postupnými fázemi — z období velmi starého, kdy řeči byly nespočetné, avšak chudé, mluvené náručím, kmenem, městem, kdy mravouky byly rovněž velmi četné, velmi si podobné a jednoduché, k naší době, kdy nečetné řeči, velmi bohaté a mravouky velmi složité se chystají k boji o příští hegemonii na zeměkouli?

Dlužno však souhlasit s tvrzením odpůrců theorie individuálních příčin, že se neprávem mluvilo o velkých lidech místo o velkých myšlenkách, často vzniklých ve velice malých lidech, a o malých myšlenkách, nekonečně malých obnovách, jimiž každý z nás přispěl k dílu společnému. Pravdou jest, že jsme my všichni nebo skoro všichni spolupracovali na těchto ohromných budovách, jež nás ovládají a chrání; každý z nás, necht' je sebe pravověrnější, má své náboženství, a necht' je sebe korektnější, svou mluvu a svou mravouku; nejobyčejnější učenec má svou vědu, nejobratnější správní úředník svůj administrační

způsob. A jako má každý z nás svůj malý vynález vědomý či nevědomý, který přičinuje k staletému odkazu sociálních věcí, jež dočasně v sobě chová, tak vyzařuje napodobivé paprsky ve své sféře více méně omezené, čímž však prodlouží svůj nález přes jeho efemerní existenci a uchová jej pro příští pracovníky, již ho užijí dále. Napodoba, jež socialisuje individuálně, zachovává vždy dobré myšlenky a tím je sblížuje a oplodňuje.

Snad se namítne, že při dané věčné podstatě věci a při stálosti lidského ducha dojde věda lidská dříve nebo později jakýmikoli individuálními objevy k bodu, kde my nebo naši pravnucci uzří, že její příští jasná a stkvělá podoba byla již předem stanovena prvními percepcemi mozku divochova, a že zjev genia, úloha individua málo znamená či se ztrácí den ze dne v té míře, jakou se blížíme této ideální, platonicky poutavé skutečnosti, jež dává nám již dnes uhádnout své rysy! Avšak je-li tato námitka správnou, směla by býti zobečněna a následovalo by pak, že by jakýmsi sloučením potřeb a ukojení, vzájemně ze sebe vzniklých, neodolatelné kouzlo kterýchsi božských, neviditelně velitelských rysů vedlo lidstvo nevyhnutelně k témuž konci politickému, hospodářskému a jinému, k téže ústavě, témuž průmyslu, téže řeči, témuž zákonodárství konečnému? Až potud není názoru, který by více odporoval skutečnosti, neboť čím více se různé osvěty, jež mezi sebou rozdělily zemi, osvěta křesťanská, buddhistická, islamská, vyvíjely, tím více vynikly jich původnosti a jich rozdíly. Vzdor tomu líbí se mi na tomto nazírání, že jest idealistické; ač není dosti idealistické, a v tom vězí zlo. Nestává toliko jediné myšlenky či malého počtu myšlenek, visících ve vzduchu, jež hýbají světem; jest jich tisíc a tisíc, jež zápasí o slávu vůdcovství. Tyto idee, jež zmitají světem, jsou ideami svých nositelů: každý z nich bojoval, by dobyl vítězství své myšlenky, svého snu reorganisace místní, národní či mezinárodní, jež se vyvíjela uskutečňujíc se, jež i klesajíc, se mnohdy rozmáhala. Každé historické individuum bylo promítnutím nového človenství, a všechno jeho bytí individuální, všechna jeho individuální námaha nebyla než potvrzením této částky vesmíru, kterou chovalo v sobě. A z těchto nesčetných ideí, těchto velkých programů vlasteneckých nebo všelidských, jež

vládnu jako velké, střídavě strhané korouhve, směsici lidské, třeba přežije jediný, jediný z tisíců leč i on bude z počátku individuální, vytrysknuv jednoho dne z mozku nebo srdce jistého jedince; a přál bych si, by jeho triumf byl nezbytný, avšak jeho nezbytnost, jež se potom zjeví, kterou nic před tím nepředvíдалo a určitě ani předvídati nemohlo, jest toliko slovním vyjádřením povýšenosti individuálního úsilí, sloužícího této individuální koncepci. Konečná příčina a příčiny účinkující tu splývají a není tu místa, je rozlišovat.

A poněvadž všechn materiál, všechny plány každé sociální konstrukce jsou dodány jednotlivými individui, nemohu uznati, že by podstatným přívlastkem sociálního jsoucna byl svrchovaný, velitelský nátlak, jímž působí na individuum. Kdyby tomu bylo tak, nebylo by toto jsoucno nikdy vzrůstalo, tyto pomníky nebyly by nikdy zbudovány, neboť při každém postupném vzrůstu vetknutím některé novoty, nového slova, nového zákona, nové theorie vědecké, nového postupu průmyslového atd. se tato obnova neuvedla násilím, nýbrž ne jinak než přesvědčováním a suggestí mírnou. Vizmež způsob, jakým vzrůstá palác vědy. Jistá theorie se dlouho diskutuje na školách vysokých, než se odtud šíří co hypotéza více méně pravdě podobná a posléze sestoupí ve školy střední, kde se rozhodněji utvrdí; leč teprve, když dospěje do školy obecné, dogmatizuje se úplně a působí či hledí působiti na ducha svých dětských stoupenců, jež se jí ostatně poddají s nejlepší vůlí, nezbytností, nikdy ne despotickou, jak se tvrdí. To značí jinými slovy, že se dřívější přesvědčivostí této theorie ustavila její nynější naléhavost, vše to napodobivou propagací. Totéž se děje při šíření se novoty průmyslové: jest rozmarem elity, než se stane potřebou obecnou, a než tvoří část nejnnutnějších požadavků. Neboť přepych dneška jest nutností zítřka, rovněž jako dnešní vyučování na školách vysokých jest vyučováním na školách středních a obecných zítřka.

Tento veliký předmět sociálního přizpůsobení by vyžadoval jiného výkladu; pokusil jsem se oň v své knize o Logice sociální, na niž si dovoluji poukázat. Avšak dlužno se omezit. Konečně nesetrvám na poznámce, na neštěstí velmi makavé, že čím četnější a přesnější jest při-

způsobení, tím více se objevují nedostatky přizpůsobení sociálního, nedostatky bolestné, záhadné, oprávněnější holikeré stesky. Avšak nyní jsme s to říci, proč přirozené harmonie, rovněž jako přirozené symmetrie jsou zřídka dokonalé, proč se tu přiměšují a unikají disharmonie a dissymetrie, jež mnohdy samy vzbudí přizpůsobení a protiklady vyšší; poněvadž dokonalé přizpůsobení a dokonalý protiklad jsou dva konce nekonečné řady, mezi nimiž leží nesčetné články. Mezi absolutním potvrzením jisté theorie jinou a absolutní protivou obou, stává nekonečných protiv a potvrzení částečných, nečítaje nekonečných stupňů víry kladné a záporné. Otázka, následovaná odpovědí: tot vý-
nález. Avšak na určitou odpověď je možno tisíc odpovědí, víc a víc přesných a úplných. Na otázku: jak lze viděti, neodpovědělo oko lidské, nýbrž i oči všech hmyzů, ptáků, měkkýšů. Na otázku: jak lze ustáliti řeč, neodpověděla pouze abeceda fenická.

Neboť v lůně každé společnosti vyskytuje se množství malých a velkých odpovědí na otázky, a množství nových otázek, vznikajících právě z těchto odpovědí, a rovněž značný počet malých a velkých zápasů mezi stoupenci různých rozřešení. Zápas není než střetnutím harmonií, ale toto střetnutí není zajisté jediným vztahem harmonií; jich neobvyklejší poměr jest souhlas, vytvoření harmonie vyšší. Co chvíli, ať hovoříme, ať pracujeme cokoli, pocítujeme potřebu a ukájíme ji, a tato řada ukájení, rozřešení skládá hovor nebo práci, a rovněž politiku vnitřní a zevní, diplomacii a válku, všechny způsoby lidské činnosti. Neustálé, opakované úsilí jednotlivců národa, přizpůsobit řeč okamžitě myšlence*), má za následek znenáhlou modifikaci a transformaci řeči, vznik nových řečí. Jestliže někdo registroval, jak se o to pokusil v zákoutí Charenty p. abbé Rousselot, všechny tyto postupné pokusy, mohl by udati přesné číslo elementárních přizpůsobení jazykových, jichž integracemi jsou jednotlivé modifikace přízvuku a smyslu slova. By přizpůsobili svým poznatkům a potřebám svá dogmata a své předpisy náboženské, své mravy a zákony, svou mravouku, konají jednotlivci a hlavně ti, jež se cítí nejméně přizpůsobenými svému prostředí, ne-li i sobě

*) Viz p. Bréalovu „Sémantiku“.

samým, neustálé pokusy, jež vedou k množství malých objevů*). A čas od času povstane veliký vynálezce, veliký prostředník.

Disharmonie mají se k harmoniím, jako dissymetrie k symmetriím jako variace k opakování. Toliko z lůna těchto přesných opakování, jasných protikladů, těsných souladů, vznikají nejcharakterističtější vzory rozmanitosti, pestrosti, nesouladu všeobecného, totiž fysionomie individuální. Fysionomie muže nebo ženy, zjemněná životem sociálním, životem intensivního napodobení, složitá a stálá, jest mimochodem maličkostí. Ale nic není důležitější této prchavé nuance. A ani malíř, který ji zachytil, ani básník či romancier, který ji vnuknul nový život, nepromrhal času.

*) Kdybychom chtěli učinit ze sociologie vědu vskutku pokusnou a ji vtisknout pečeť nejdokonalější přesnosti, bylo by nám — myslím — zohlednit společnou práci velkého počtu oddaných pozorovatelů methodu abbého Rousselota v její podstatné části. Dejme tomu, že dvacet, třicet, padesát sociologů, rozených v různých krajích Francie či jiných zemí, řídí, každý zvláště, co možná pečlivě a podrobně řadu malých přeměn rázu politického, hospodářského atd., které mají pozorovat ve své malé visce, v městečku, a v bezprostředním okolí; — dejme tomu, že místo aby se omezili na všeobecnosti, zaznamenávají bedlivě individuální projevy vzrůstání a klesání víry náboženské nebo politické, mravnosti a nemravnosti, přepychu, blahobytu, zíněny přesvědčení politického nebo náboženského, jež vznikaly před jich zrakem od doby, kdy dosáhli duševní zralosti, v jich vlastní rodině, v kruhu jich přátel; — dejme tomu, že usilují jako výtečný svrchu jmenovaný jazykozpytec o to, by dospěli k individuálnímu zřídlu malých vzrůstů a úbytků, či přeměn představ a snah, jež se propagovaly odtud v určité skupině lidí a jež se přenášely nepostřehnutelnými změnami řeči, posuňků, šatstva, kterýchkoli zvyků; a tu uvidíme, že celek podobných, neobvyklejše poučných monografií zajisté vyhoví nejdůležitější pravdy, jichž znalost by byla velice užitečná nejen pro sociologa, nýbrž i pro státníka. Tyto výpravné monografie by se hluboce lišily od monografií popisných a objasnily by mnohem lépe sociální záhady. Sociální změny dlužno uchopit jednotlivě a na živém, chceme-li pochopit jevy sociální, opačný postup není správný. Byť bylo sebe větší množství sociálních jevů ve všech zemích světa zjištěno, zákon jich tvoření se nezjeví, spíše zmizí pod tíhou přivlečených dokumentů. Leč kdo by dobře, do nejmenších podrobností poznal změnu mravů v některých zvláštních případech, během desíti let a v jedné zemi, zajisté by nadešel všeobecnou formuli sociálních přeměn, a tím i sociálních útlavů, platící pro všechny země a pro všechny doby. — Bylo by dobře, postupovat při podobném zkoumání, dle valně omezeného dotazníku: mohli bychom se na př. tázat, jakým způsobem a z jakého důvodu vznikl a se rozšířil v jistých krajinách francouzského Jihu mezi venkovany zvyk nezdravít majetné sousedy, nebo jakými vlivy se ztrácí vira v čarodějnictví, ve vlkodlaky atd.

Myslitel nemá práva usmívat se, vidí-li, jak se umělec namáhavě snaží zachytiti tuto skoro neuchopitelnou věc, jež nebyla a nebude nikdy více. Není vědy individuálna, ale není umění než individuálna. A uváží-li učenec, že život vesmíru jest úplně připoután k rozkvětu individuality, musí sledovat se skoro žárlivou skromností snahu umělcovu, jestliže týž nezbytně vtiskuje své celkové koncepci věci svou osobní pečeti, nevnukne jí vždy estetickou hodnotu, jež skytá jeho myšlence právo byti.

Z á v ě r.

Jest čas, bychom ukončili; dříve však shrňme hlavní závěry, k nimž jsme dospěli, a hledejme význam jich vztahů. Viděli jsme, že všechna věda žije podobnostmi, protívami nebo symmetriemi a harmoniemi t. j. opakováním, protikladem a přizpůsobením a tázali jsme se, jakým zákonem se řídí tyto tři články a jaký vzájemný poměr mezi nimi trvá. Viděli jsme, že duch lidský, ač přirozeně náchylen a a priori zdánlivě oprávněn navázat na jevy největší, nejobsáhlejší, nejoslnivější, jimiž by vysvětlil nejméně viditelné, byl neodolatelně puzen nalézt základ veškerých věcí v jevech nejskrytějších, jichž zřídlo zůstává arci nevyzpytatelné. Tento nález by jej měl velice překvapit; leč není tomu tak, neboť zvyk vědeckého pozorování nás spřátelil s tímto převratem vysněného pořádku, způsobeným vznikající myšlenkou. Zákon napodoby, ať se již jedná o opakování vlnivé a gravitační světa fyzického, či dědičné a zvykové světa životního, či napodobivé světa sociálního, jest snahou dospět postupným zveličením od relativní, nekonečně malé veličiny k veličině relativní, nekonečně velké. Zákon protikladu není jiný: spočívá ve snaze vzrůstat ve sféře od bodu živého stále se šířící. Tímto bodem jest: sociálně, mozek individua, buňka mozková, v níž se tvoří interferenci napodobivých paprsků zevních protiva dvou názorů či dvou tužeb. Takový jest elementární protiklad sociální, původní základ nejkrvavějších válek, rovněž jako jest elementárním opakováním sociálním individuální fakt prvního napodobitele, jenž jest východiskem bezmezných nákazy světa. Zákon přizpůsobení, posléze, jest podobný: elementárním přizpůsobením sociálním jest individuální vynález, určený k napodobení, t. j. šťastná interference dvou napodobení z počátku v jediném duchu; tato původně úplně

vniterní harmonie se snaží netoliko promítnout se na venek, šíří se, nýbrž též, právě touto napodobivou difusí, logicky se sdružít s kterýmkoli jiným vynálezem, a t. d. až postupnými komplikacemi a harmoniemi souladů se vznese tato velkolepá kolektivní díla lidského ducha: mluvnice, theologie, encyklopedie, zákon, přirozená nebo umělá organizace práce, estetika, mravouka.

Jest tedy, resumujeme-li, jisto, že vše počíná veličinou nekonečně malou, a připojme, jest pravděpodobno, že se k ní vrací. Toť alfa a omega. Vše, co tvoří viditelný vesmír, přístupný našemu pozorování, pochází od neviditelná a neproniknutelná, od zdánlivého nic, odkud nevyčerpatelně vzniká veškerá realita. Jestliže přemítáme o tomto zvláštním zjevu, podivíme se síle předsudku, i populárního, i vědeckého, kterým celý svět, i Spencer, i první pozorovatel, považuje nekonečně malou veličinu za věc nepatrnou t. j. homogenní, neutrální, nijak význačnou a oduševněnou. Nevyladitelná to illuse! A tím méně vysvětlitelná, že i my, jako všechny bytosti, jsme určeni v brzkou, smrti se vrátit v tuto špatně pochopenou nekonečnou malost, z které jsme vyšli; — co by mohlo býti na dně? Kdož to ví? vše to v pravdě onen svět, útulek posmrtný, marně hledaný v prostorech bezměrných Nechť jest tomu jakkoli, jakým právem soudíme a priori, neznajíce elementární svět, že jediný svět, viditelný, svět prostorný a rozsáhlý, jest jevištěm myšlenky, sídlem jevů měnivých a životních? Jak to můžeme předpokládat, když ve chvíli vidíme vytrysknout individuální bytost s vlastní vyzářující fysiionomií, z oplodněného vajíčka, z části tohoto vajíčka, která se stále sevřká a mizí, čím lépe ji pozorujeme, až, kdo ví, ke kterému nepředstavitelnému bodu? Jak lze považovat tento bod, zdroj takového rozdílu, za nedifferencovaný? Vím, co se mi vytkne: domnělý zákon nestálosti homogena. Leč ten jest nesprávný, libovolný, byl vymyšlen schválně za tím účelem, by smířil zřejmost fenomenálních růzností, bujících variací životních, psychologických a sociálních s názorem předpojatým, dle něhož vše, co našemu zraku zůstává nerozdílné, jest i v sobě nedifferencováno. Pravdou jest, že pouze heterogeno jest nestálé a že homogeno jest podstatně stálé. Stálost věcí jest v přímém poměru s jich homogeností. Jediná věc v přírodě, úplně homogenní — či zdající

se takovou — jest geometrický prostor, jenž se nezměnil od dob Euklidových. Chceme tím snad říci, že nejmenší zárodek heterogenosti uvedený v relativně homogenní agregát — jako nákvaz v těsto — tu vzbuzuje nezbytně vzrůstající diferenciaci? Popírám to; v zemi pravověrné, v zemi nábožensky či politicky jednomyslné, se vniklé kacířství, rozkol, snáze resorbují nebo vyplní, než aby vzrůstaly na útraty vládnoucí církve nebo politiky. Nepopírám tím zákon diferenciace a jeho organické či sociální aplikace, nýbrž tvrdím, že jest špatně pochopen, jestliže nám znesnadňuje postřehnouti zákon vzrůstající uniformisace, jež se tu přiměsuje a připlétá. V skutečnosti jest diferenciace, o níž se chce mluvit, spíše přizpůsobením, o němž mluvíme; a n. př. dělba práce v našich společnostech jest toliko pokračujícím sdružením či spolupřizpůsobením různých prací postupnými vynálezy.

Přvotně ohraničena domácností, postupuje opakuje a zvětšuje se bez ustání; napřed rozšíří se na obec, kde různé domácnosti, druhdy vzájemně si podobné, leč vnitřně odlišené, se stanou vzájemně si nepodobny, avšak samy o sobě homogennější; pak stane se národní a posléze mezinárodní. — Není tedy pravda, že různost vzrůstá, neboť, jestliže co chvíli objevují se nové různosti, mizí staré; a jsouce si toho vědomi, neznáme důvodu domnívat se, že souhrn růzností, ač-li můžeme počítat věci postrádající společné míry, se ve vesmíru zvětšil. Mnohem důležitější jest úkaz, že různost se neustále zvětšuje, že různost sama se differencuje. Změna sama se mění a to v jistém smyslu, který nás vede z doby růzností hrubých a vedle sebe položených, n. př. barev křiklavých a nesmísených, k době růzností harmonicky odstíněných. — Nechť jakkoli smýšlíme o tomto hledisku, nezbyvá méně nepochopitelné, že v hypotese látky homogenní, od věků podrobené nivellující a koordinující kázní vědeckých zákonů, mohl existovat vesmír, jako náš, oslepující takovým přepychem překvapení a rozmarů. Jak by byl mohl z látky úplně podobné a pravidelné vzniknout svět, ne-li věčně a nekonečně plochý? Proti této běžné koncepci vesmíru, utvořeného z nekonečného prachu prvků si podobných, odkud nevím jak, různost měla vytrysknout, si dovoluji postaviti svou zvláštní koncepci, dle níž jest vesmír realizací

nesčetných elementárních virtualit*), z nichž každá jest vyznačená a osobivá, z nichž každá v sobě chová svůj rozdílný vesmír: neboť zmaří nekonečně více elementárních rozvrhů, než jich vyvíjí; a právě mezi těmito soupeřícími sny, sočivými programy, více než mezi bytostmi, se svádí velká bitva o život, vymytující nejméně přizpůsobené. Z toho plyne, že mysteriální podzemí světa jevů jest rovněž bohato různostmi, leč různostmi jinými, než vrstvá realit povrchových.

Leč, přes to všechno, tato metafysika znamená dosti málo pro předchozí vysvětlení a vyslovuji tuto hypotézi toliko v parenthesis, poznamenávaje, že i když bude zavržena, zůstanou svrchu označené, solidní a pozitivní úvahy. Jedině ona dovoluje shrnout s jednoho hlediska dva druhy pravdy, zdánlivě si cizí, jež jsme po celé své cestě našli: totiž ony, jež se vztahují k pravidelné progresi opakování, zápasů, souladů všeobecných, k pravidelné stránce světa, potravě věd, — a ony, jež se vztahují k neurovnané stránce světa, výslovné kořisti umění, stále se obnovující, k věčné nutnosti různosti, pitoreskna, neladu, způsobené všeobecnou assimilací, symmetrisací a harmonisací. Nic není snáze pochopitelné, než tato zdánlivá anomalie, předpokládáme-li, že pod jevy skryté vlastnosti věci se snaží nevymizet, nýbrž se rozvíjet a plně rozkvést. Tím se vše vysvětluje: a jako snadno pochopíme vzájemné vztahy tří článků: opakování, protikladu, přizpůsobení, jestliže postřehneme, že opakování progresivní prospívá přizpůsobení, adaptaci, již šíří a svými interferencemi vyvíjí, mnohdy ve prospěch protikladu, jež též podmiňuje interferencemi jiného rázu, — můžeme mít za to, že všechny tři pracují společně k rozkvětu všeobecné, variace v individuálních a osobních podobách, nejvyvinutějších, nejširších a nejhlubších.

V měsíci říjnu 1897.

*) Vizte — v této věci — v mých Črtách a statich" (Storek a Mas-
son, Paříž—Lyon 1895) studie „Monadologie a sociologie."

OBSAH.

	Str.
Předmluva	5
Úvod	7
Hlava první. — Opakování jevů.	11
Hlava druhá. — Protiklad jevů.	30
Hlava třetí. — Přízpůsobení jevů.	55
Závěr.	75

1) *Spoliarium, organistere* (podluga, obac, maros, Hol)
 " *sonstany* (Liber. Chopped, Dec, raboz, parramash, parr, vide
 univ.)

Ostatní spisy autorovy:

- Zákony napodobení* — 1 sv. 8° v „Bibliothèque
de philosophie contemporaine“ 2. vyd., 1895
(Félix Alcan) — 7·50 fr.
- Logika sociální* — 1 sv. 8°, v „Bibl. de phil.
contemp.“ 2. vyd., 1898. (Félix Alcan) — 7·50 fr.
- Filosofie trestní* — 1 sv. 8°, 4. vyd., (Stock
& Masson) — 7·50 fr.
- Srovnávací kriminalita* — 1 sv. 12°, v „Bibl. de
phil. contemp.“ 4. vyd. (Félix Alcan) — 2·50 fr.
- Přeměny práva* — 1 sv. 12°, v „Bibl. de phil.
contemp.“ 2. vyd. (Félix Alcan) — 2·50 fr.
- Studie trestní a sociální* — 1 sv. 8°, (Stock &
Masson) — 7·50 fr.
- Čty a stati sociologické* — 1 sv. 8°, (Stock &
Masson) — 7·50 fr.
- Všeobecný protiklad* — 1 sv. 8°, v „Bibl. de phil.
contemp.“ (Félix Alcan) — 2·50 fr.
- Studie sociálně-psychologické* — 1 sv. 8°, v Bibl.
sociologique internationale“, 1898 (Giard
& Brière) — 6 fr.

Bibliotéka sociálních a politických nauk

- Sv. I. Dr. John K. Ingram: Dějiny vědy národohospodářské. Aut. př. od J. Pelcla. Cena 3 K, váz. 4 K.
Sv. II. Ch. Gide: Základy národního hospodářství. Přel. JUDr. J. E. Salaba. Cena 7 K 20 h, váz. 8 K 25 h.
Sv. III. H. Spencer: O studiu sociologie. Přel. J. Pelcl. Cena 6 K, váz. 7 K.
Sv. IV. J. Herkner: Dělnická otázka. Přel. Dr. J. E. Salaba. Za 8 K, váz. 9 K.
Sv. V. Dr. C. Horáček: Výminek. Za 1 K 20 h, váz. 2 K.
Sv. VI. Dr. J. Herkner: Ženy a studium národohospodářské. Za 40 h, váz. 1 K.
Sv. VII. Dr. J. Monik: Právo trestati. Za 1 K, váz. 1 K 70 h.
Sv. VIII. G. Tarde: Zákony sociální. Přel. Dr. Bř. Kalandra. Za 1 K, váz. 70 h.

Sborník přednášek z oborů věd právních i státních:

- I. Dr. C. Horáček: O důležitosti národního hospodářství pro praktického právníka. Cena 32 h.

TÝMŽ NÁKLADEM VYŠLO:

- Dr. B. Vetter: Světový názor moderního člověka. Cena 1 K.
O. Viglio: Mechanická technologie. Díl I. a II., každý po 2 K, váz. 2 K 40 h.
O. Külpe: Úvod do filosofie. Přel. Dr. Fr. Lukavský. 2 K, 40 h, váz. 3 K.
L. N. Tolstoj: První, Druhá, Třetí čítanka po 40 h, Čtvrtá čítanka 60 h.
Prof. J. Kapras: Stručný nástin duševních vad dětských. Cena 1 K 20 h.
E. Lavis: Přehled politických dějin Evropy. Přel. V. Černý. Cena 80 h.
T. Huxley: Uvedení do biologie a jiné essaye. Přel. MUDr. E. Vlasák. Cena 90 h.
M. Grot: Nietzsche a Tolstoj. Cena 16 h.
Prof. O. Sýkora: O praktickém směru výchovy. 40 h.
Bestia triumphans. V. Mrštík. S tit. kresbou Zd. Braunerové. Cena 48 h.
Dnešní položení Polákův. Napsal Polák. Cena 8 h.
List z nejnovější historie vnitřního našeho politického života. Dr. D. M. Cena 16 h.
E. Laveleye: Protestantism a katolicism. Cena 24 h.
P. Leroy Beaulieu: O antisemitismu. 20 h.
K. Rohan: Die Judicatur des Obersten Gerichtshofes in der Sprachenfrage. Cena 1 K.
Al. Neklan: Neklanův politický program. (Česká otázka.) Cena 40 h.

Objednávky vyřizujeme obratem, pouze za hotové anebo na dobírku.

Stálým odběratelům zasíláme i na účet.

Díla sešitová, sešity Rozhledů, Života, seznamy atd. zasíláme na požádání zdarma anebo na ukázkou.

Stálí přími odběratelé mohou zasílati peníze bez výloh vlastních vloženými listky pošt. spoř. č. 834.158.

Nakladatelství

JOSEFA PELCLA v Praze.

Kníhtiskárna Bedřicha Ontaroty v Jičíně.

Ústř. knihovna fil. fak., Brno

61835

NICH A POLITICKÝCH NAUK.

U ČESKÝCH PRÁVNÍKŮ VŠEHRD.
SEF PELCL.

SVAZEK VIII.

Zákony sociální.

Nástin sociologie.

Napsal

G. TARDE.

Zčeštil

Dr. BŘETISLAV KALANDRA.

V PRAZE.

SPOLČNÝM NÁKLADEM „ROZHLEDŮ“ A SPOLEK ČESKÝCH PRÁVNÍKŮ „VŠEHRD“.
1901.

Cena 1 K.